

พลวัตและวิถีคิดในการประกอบสร้างเทศกาลสงกรานต์-วันไหลในภาคตะวันออกเฉียงของไทย^๑

Submitted date: 9 August 2021

Revised date: 30 August 2021

Accepted date: 14 September 2021

ชลธิชา นิสัยสัตย์^๒

ปรามินทร์ จารูวรร^๓

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาวิถีคิดในการประกอบสร้างเทศกาลสงกรานต์-วันไหลในภาคตะวันออกเฉียงของไทย และวิเคราะห์พลวัตของประเพณีสงกรานต์อันเป็นผลมาจากวิถีคิดในการประกอบสร้างดังกล่าว ผลการศึกษาพบว่า เทศกาลสงกรานต์-วันไหลเป็นปรากฏการณ์ทางวัฒนธรรมที่ปรับใช้คติชนประเภทต่าง ๆ ในท้องถิ่น โดยเฉพาะประเพณีพิธีกรรม ความเชื่อ และการละเล่น มาเป็นส่วนหนึ่งของการนำเสนองานเทศกาลเพื่อการท่องเที่ยวของภาคตะวันออกเฉียง มีวิถีคิดในการประกอบสร้างหลายลักษณะ ได้แก่ การสืบทอดประเพณีพิธีกรรมที่มีอยู่เดิม การรื้อฟื้นประเพณีพิธีกรรมขึ้นมาจัดใหม่ การรวมประเพณีสงกรานต์กับประเพณีพิธีกรรมในเดือน ๕

---

^๑ บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์อักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต เรื่อง เทศกาลสงกรานต์-วันไหลในภาคตะวันออกเฉียงของไทย: พลวัตและบทบาทของคติชนในบริบทสังคมไทยร่วมสมัย ได้รับการสนับสนุนการวิจัยทุนพัฒนาบัณฑิตศึกษา จากสำนักงานการวิจัยแห่งชาติ ประจำปีงบประมาณ ๒๕๖๓

^๒ นิสิตหลักสูตรอักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และผู้ช่วยศาสตราจารย์ประจำหลักสูตรศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทยสำหรับชาวต่างประเทศ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏราชชนครินทร์

^๓ รองศาสตราจารย์ ประจำภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย/หน่วยปฏิบัติการวิจัย “ไทยวิทรรศน์” เพื่อการศึกษาภาษา วรรณคดี และคติชนไทย

เป็นงานเดี่ยว และการผนวกรวมประเพณีพิธีกรรมต่าง ๆ ในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็น เทศกาลท่องเที่ยว ทำให้เห็นพลวัตของประเพณีสงกรานต์จากพิธีกรรมเปลี่ยนผ่าน ที่มุ่งเน้นความอุดมสมบูรณ์และความเป็นปกติสุขของชุมชนมาเป็นพิธีกรรมและการแสดงในบริบทการท่องเที่ยวและเศรษฐกิจสร้างสรรค์

คำสำคัญ: เทศกาลสงกรานต์-วันไหล, พลวัตของคติชน, วิถีคิด, ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

Dynamics and the ways of thinking in creating the Songkran-Wan Lai Festival in the Eastern Region of Thailand^๔

Chonticha Nisaisat^๕

Poramin Jaruworn^๖

Abstract

This article aims to study the ways of thinking in creating the Songkran–Wan Lai festival in the eastern region of Thailand and to analyze the dynamics of the Songkran tradition resulting from the ways of thinking of such creation. The study reveals that the Songkran-Wan Lai festival is a cultural occurrence to which various folklore in the locality has been applied, especially local traditions, rituals, beliefs and plays, to be a part of a tourist festival of the eastern region. There are various characteristics of creation, namely, transmission of existing traditions and rituals, revival of traditions and rituals, the combination of Songkran tradition with rituals in the fifth

---

^๔ This article is part of a dissertation for the degree of Doctor of Philosophy “Songkran-Wan Lai Festival in the Eastern Region of Thailand: Dynamics and Role of folklore in contemporary Thai society”. This dissertation is supported by the Graduate Studies Research Fellowships. from the National Research Council of Thailand (NRCT) Fiscal Year 2020.

^๕ Ph.D. Student, Department of Thai, Faculty of Arts, Chulalongkorn University and an assistant professor in program of Thai Language for Foreigners, Faculty of Humanities and Social Sciences, Rajabhat Rajanagarindra University.

^๖ Associate Professor, Department of Thai, Faculty of Arts, Chulalongkorn University./ Thaivithat Research Unit for Thai Language, Literature and Folklore.

month to be the same festival, and a combination of rituals found in the eastern region to become a tourist festival, giving rise to the dynamics of the Songkran tradition from a rite of passage that focuses on fertility and peacefulness of communities to become a ritual with performance in the context of tourism and the creative economy.

Keywords: Songkran–Wan Lai Festival, Dynamics of folklore, the ways of thinking, Eastern region of Thailand

บทนำ

สงกรานต์เป็นวันขึ้นปีใหม่ กำหนดเวลาตกอยู่ราวกลางเดือน ๕ ตามปฏิทินจันทรคติ คือเดือนเมษายน อันเป็นเวลาเริ่มเตรียมเข้าสู่ฤดูตุลกาลทำนา ในวันสงกรานต์มีประเพณีพิธีกรรมหลายอย่างที่ผสมผสานขึ้นจากพิธีกรรมในเดือน ๕ เดิมของคนพื้นเมืองและพิธีกรรมตามคติความเชื่อในพุทธศาสนา เช่น ทำบุญตักบาตร ถวายคิลิิงเทศน์ ปล่อยนกลปล่อยปลา สรงน้ำพระพุทธรูป รดน้ำดำหัวผู้ใหญ่ ก่อเจดีย์ทราย บังสุกุลอัฐิ ทรงเจ้าเข้าผี เล่นเสียงทอย และการระบำรำฟ้อน เป็นต้น ประเพณีพิธีกรรมเหล่านี้สร้างความสนุกสนานรื่นเริง และยังเป็นพิธีกรรมเปลี่ยนผ่านที่จัดขึ้นเพื่อปิดเป่าเคราะห์ ขอความอุดมสมบูรณ์ มีบทบาทสำคัญต่อการเสริมสร้างกำลังใจให้แก่ชาวนา

บริบทสังคมที่เปลี่ยนแปลงส่งผลให้ความหมายของสงกรานต์ในวิถีเกษตรกรรม คลายความเข้มข้นลง กลายเป็นงานเทศกาลรื่นเริงทางการท่องเที่ยวที่เน้นบรรยากาศความสนุกสนาน และกลายเป็นพื้นที่แห่งการแสดงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของภูมิภาคต่าง ๆ ที่ล้วนแล้วแต่ก็มีพิธีกรรม ความเชื่อ เนื่องในประเพณีสงกรานต์มาแต่อดีต อย่างไรก็ตามพบว่า ประมาณ ๒๐ กว่าปีที่ผ่านมามีปรากฏการณ์การนำเสนอ “ประเพณีวันไหล” ต่อจากงานสงกรานต์เกิดขึ้นในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียง โดยมิงาน “ประเพณีก่อพระทรายวันไหลบางแสน” ณ ตำบลแสนสุข จังหวัดชลบุรี เป็นพื้นที่จุดกระแสวันไหล ก่อนที่ต่อมาจะพบการนำเสนอประเพณีวันไหลในจังหวัดต่าง ๆ เช่นในปี พ.ศ. ๒๕๖๒ ส้ารวจพบว่า นอกจากงานประเพณีวันไหลในจังหวัดชลบุรีแล้ว ปรากฏงานที่ใช้คำว่า “วันไหล” เป็นชื่องานเพื่อประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวในจังหวัดระยอง จันทบุรี ตราดปราจีนบุรี สระแก้ว และมักจัดรวมไปกับประเพณีสงกรานต์ เช่น งานประเพณีสงกรานต์วันไหลมาตาพุด จังหวัดระยอง ประเพณีวันไหลรวมใจประจันตคาม จังหวัดปราจีนบุรี ประเพณีวันไหลแหลมงอบ จังหวัดตราด ทำให้มีพื้นที่จัดงาน “สงกรานต์-วันไหล” ไม่น้อยกว่า ๓๐ แห่ง ในภาพรวมจึงนับได้ว่าเทศกาลสงกรานต์-วันไหลมีพัฒนาการที่กลายเป็นมหรกรรมการท่องเที่ยวและเป็นประเพณีที่สำคัญของภาคตะวันออกเฉียงในปัจจุบันอย่างน่าสนใจ

เดิมประเพณีวันไหลเรียกกันในชื่อ “ประเพณีก่อพระทรายน้ำไหล” เป็นประเพณีท้องถิ่นของชาวบางแสนและอีกหลายพื้นที่ในจังหวัดชลบุรี จากการสัมภาษณ์

ชาวบ้านที่เป็นคนบางแสนแต่กำเนิดให้ข้อมูลว่า บุญวันไหลจะจัดหลังออกสงกรานต์ คือเมื่อสงกรานต์ผ่านไปแล้วประมาณ ๓-๔ วัน วันงานมีทำบุญตักบาตรและก่อเจดีย์ทรายที่ริมน้ำหรือตามชายหาด เรียกว่า “พระทรายน้ำไหล” เพื่ออธิษฐานขอขมาแม่คงคาแม่ธรณี เป็นประเพณีเรียบง่ายที่ชาวบ้านจัดกันขึ้นเองเพื่อร่วมกันสะเดาะเคราะห์เสริมสิริมงคลในยามที่เข้าสู่ปีใหม่ (Homhuan, 2020, November 26)

เมื่อรัฐบาลเปลี่ยนความสนใจจากการพึ่งพาการส่งออกและหันมาพัฒนาเศรษฐกิจด้วยการท่องเที่ยว โดยบรรจุแผนพัฒนาการท่องเที่ยวไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๔ และ ๕ (พ.ศ.๒๕๒๐-๒๕๒๔) ทำให้เกิดการส่งเสริมการจัดงานประเพณีท้องถิ่นเป็นงานประจำปีเพื่อให้เกิดการท่องเที่ยวในประเทศมากขึ้น เทศบาลตำบลแสนสุขได้เลือกให้ประเพณีก่อพระทรายน้ำไหลเป็นตัวแทนประเพณีท้องถิ่นบางแสน การดำเนินงานดังกล่าวนี้นอกจากจะทำเพื่อขานรับนโยบายรัฐบาลแล้ว ยังทำให้บางแสนได้มีงานประจำปีเป็นอัตลักษณ์ประจำท้องถิ่นเหมือนพื้นที่แห่งอื่นในชลบุรี อันเป็นเจตนารมณ์ของนายสมชาย คุณปลื้ม นายกเทศมนตรีตำบลแสนสุขในขณะนั้น ที่มุ่งหวังจะใช้ประเพณีก่อพระทรายน้ำไหลสร้างชื่อเสียงให้แก่บางแสน ที่อาจช่วยให้เทศบาลได้งบประมาณมาพัฒนาเมืองในด้านต่าง ๆ เพิ่มเติม (Sunalai, 2004, p.73) เทศบาลได้เข้ามาปรับเปลี่ยนวิธีการสืบทอดประเพณีด้วยการจัดงานให้มีความยิ่งใหญ่ หยิบยกกิจกรรมก่อพระทรายน้ำไหลให้เป็นส่วนที่เด่นที่สุดของงาน เชิญชวนคนในชุมชนตลอดจนหน่วยงานภาครัฐและเอกชนจำนวนมากมาร่วมก่อพระทรายน้ำไหลที่ยาวที่สุดในประเทศไทยเพื่อให้สะดุดตา แตกต่างจากที่อื่น และเป็นที่ยึดจำ โดยมีสำนักงานการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยสนับสนุนด้านการประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อ แผ่นพับ และการโฆษณาทางโทรทัศน์ เพื่อเฉลิมฉลองในวาระที่รัฐบาลประกาศให้ปี พ.ศ.๒๕๔๐ เป็นปีแห่งการท่องเที่ยวไทย (Amazing Thailand) ทำให้ประเพณีก่อพระทรายน้ำไหลบางแสนอันเป็นงานที่จัดขึ้นหลังสงกรานต์ เป็นที่รู้จักในหมู่นักท่องเที่ยวนับแต่นั้น

ความสำเร็จจากการประชาสัมพันธ์ประเพณีก่อพระทรายน้ำไหลที่ประกอบเข้ากับทุนเดิมที่บางแสนเป็นสถานตากอากาศแห่งแรก ๆ ของไทย สร้างความรับรู้และความสนใจงานประเพณีที่จัดหลังสงกรานต์ขึ้นในหมู่นักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ เป็นที่น่าสังเกตว่า ความโด่งดังของประเพณีก่อพระทรายน้ำไหล

ช่วยสร้างโอกาสการท่องเที่ยวให้กับพื้นที่ใกล้เคียง ทำให้เกิดการดำเนินงานประชาสัมพันธ์ ประเพณีท้องถิ่นอื่น ๆ ตามมา เช่น ประเพณีวันไหลพัทยา ประเพณีกองข้าวศรีราชา นอกจากนี้ การนำเสนอประเพณีท้องถิ่นที่เดิมจัดในเดือน ๕ หลังสงกรานต์ ดังปรากฏ จากงานก่อพระทรายน้ำไหลบางแสน ยังเป็นต้นแบบหรือแนวทางให้ท้องถิ่นอื่น ๆ นำไป ปรับใช้ และเกิดการนำเสนอประเพณีท้องถิ่นที่มีกำหนดจัดในช่วงเดือน ๕ ทั้งที่จัด ในวันสงกรานต์และหลังสงกรานต์เพื่อการท่องเที่ยวตามมาอีกด้วย

จากการเก็บข้อมูลภาคสนามในพื้นที่ภาคตะวันออก ระหว่างปี พ.ศ. ๒๕๖๑-๒๕๖๒ ผู้วิจัยพบว่า มีพื้นที่ที่จัดงานประเพณีเพื่อวัตถุประสงค์ทางการท่องเที่ยวในช่วง เทศกาลสงกรานต์-วันไหลจำนวนมาก และมีความหลากหลาย เช่น ประเพณีสงกรานต์ ศรีมหาธาตุและประเพณีกองข้าว ประเพณีสงกรานต์อำเภอเกาะสีชังและประเพณี อุ่มสาวลงน้ำ ประเพณีแห่พญายมและสงกรานต์บางพระ สะท้อนให้เห็นการเลือกตัดสินใจ ของผู้จัดงานที่น่าจะเลือกสรรประเพณีท้องถิ่นที่ไม่ซ้ำกับแห่งอื่นมานำเสนอเพื่อสร้าง จุดเด่นและแสดงอัตลักษณ์ท้องถิ่นตน ไม่เพียงในด้านการเลือกใช้คติชนท้องถิ่นเท่านั้น ผู้วิจัยสังเกตว่า หากนำกำหนดการจัดงานของแต่ละประเพณีในชุมชนที่อยู่ใกล้เคียงกัน เช่น บางแสน บางพระ สีชัง ศรีราชา พัทยา มาเปรียบเทียบกับกันจะพบว่า เบื้องหลัง คงมีการเลื่อนวันจัดงานไม่ให้อัปเดตกัน เพื่อให้สามารถจัดเรียงเป็นตารางการท่องเที่ยว ได้ ข้อมูลดังกล่าวนี้ แสนคักดี เจริญผล (Charoenphon, 2020, November 23) ให้สัมภาษณ์ว่า ในพื้นที่ใกล้เคียงกัน เช่น บางแสน บางพระ ศรีราชา จะกำหนดวันจัดงาน เลี่ยงไม่ให้อัปเดตกัน เพื่อให้มีนักท่องเที่ยวมาเที่ยวงานมาก ๆ ข้อมูลที่กล่าวมา ทั้งหมดจึงแสดงให้เห็นวิถีคิดในการเลือกใช้คติชนในประเพณีสงกรานต์และประเพณี พิธีกรรมในเดือน ๕ ที่นิยมจัดขึ้นหลังสงกรานต์มาประกอบสร้างเป็นงานเพื่อการท่องเที่ยวในภาคตะวันออกที่น่าสนใจ

อนึ่ง จากการเก็บข้อมูลภาคสนามในประเพณีพิธีกรรมต่าง ๆ ยังพบว่า ประเพณีพิธีกรรมหรือคติชนต่าง ๆ ในท้องถิ่นที่คัดสรรมาจัดเป็นงานประจำปี เพื่อการท่องเที่ยวไม่ได้ถูกใช้ตามรูปแบบเดิม แต่ปรับเปลี่ยนรายละเอียด เพื่อนำเสนอนักท่องเที่ยว ทำให้คติชนได้รับการประยุกต์ และสร้างสรรค์ จนกลายเป็น การแสดงมากกว่าเป็นพิธีกรรม เช่น การแข่งขันก่อพระทรายน้ำไหลแบบประยุกต์,

การแข่งขันชักเย่อเกวียนพระบาท, การแสดงแสง สี เสียง สื่อผสมเล่าขานตำนาน ประเพณีแห่พญายม ลักษณะดังกล่าวนับเป็น “คติชนสร้างสรรค์” (creative folklore) ที่สืบทอดในบริบทใหม่ด้วยวัตถุประสงค์ที่ต่างไปจากเดิม ทำให้คติชนท้องถิ่น ภาคตะวันออกเฉียงใต้ นำเสนอสู่สายตาคนนอก และมีหน้าที่ใหม่โดยเฉพาะการแสดง อัตลักษณ์ของท้องถิ่นควบคู่กับการสร้างมูลค่าเพิ่มทางการท่องเที่ยว

ที่ผ่านมาการศึกษาประเพณีสงกรานต์ในหลากหลายแง่มุม ทั้งการศึกษา ประเพณีสงกรานต์ในภูมิภาคต่าง ๆ ประเพณีสงกรานต์ในกลุ่มชาติพันธุ์มอญ ประเพณี สงกรานต์ในฐานะที่เป็นวัฒนธรรมร่วมในภูมิภาคเอเชีย เช่น หนังสือรวมบทความ ประกอบการเสวนาเรื่อง *ساتนํ้าสงกรานต์ วัฒนธรรมร่วมรากเอเชีย* (Satnam Songkran watthanatham ruam rak echia, 2016) ให้ข้อมูลประเพณีสงกรานต์ที่จัด ในประเทศจีน พม่า ลาว และมีบทความที่ศึกษาประเพณีสงกรานต์ในวรรณกรรม ตำนานของคนไท-ไทย อันทำให้เห็นความแพร่หลายของตำนานที่เกี่ยวข้องกับประเพณี สงกรานต์และเห็นบรรยากาศสงกรานต์ในอดีต นอกจากนี้ มีงานวิชาการส่วนหนึ่ง กล่าวถึงความเปลี่ยนแปลงของประเพณีสงกรานต์ที่เป็นผลมาจากบริบทสังคม เช่น บทความเรื่อง *“สงกรานต์: วิถีชีวิตไทยที่เปลี่ยนแปลง”* (Songkran: withichiwit thai thi plianplaeng, 2014) ของ Iaosiwong บทความเรื่อง *รดนํ้า, สาตนํ้าสงกรานต์ วัฒนธรรมร่วมของอุษาคเนย์* (rotnam satnam Songkran watthanatham ruam khong usakhane, 2016) ของ Wongthet เป็นต้น อย่างไรก็ตาม ยังไม่มีการศึกษาใน แง่คติชนวิทยาที่สนใจวิเคราะห์การปรับใช้คติชนประเภทต่าง ๆ ในประเพณีสงกรานต์ เพื่อการท่องเที่ยวในบริบทสังคมไทยร่วมสมัย โดยเฉพาะอย่างยิ่งยังไม่มีการศึกษา ปรากฏการณ์เทศกาลสงกรานต์-วันไหลในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงใต้ในฐานะที่เป็นพลวัตของ ประเพณีสงกรานต์ในสังคมไทย บทความนี้ จึงมีวัตถุประสงค์ที่จะศึกษาปรากฏการณ์ เทศกาลสงกรานต์-วันไหล โดยมุ่งวิเคราะห์วิถีคิดในการประกอบสร้างและพลวัต ของคติชนที่ถูกนำมาใช้ในการจัดงาน โดยนำ “ทฤษฎีคติชนสร้างสรรค์” มาเป็นแนวทาง ในการอภิปรายผลการศึกษา ทั้งนี้เพื่อตอบคำถามว่า ปรากฏการณ์เทศกาลสงกรานต์- วันไหลในภาคตะวันออกเฉียงใต้เห็นวิถีคิดในการประกอบสร้างเทศกาลนี้อย่างไร และการประกอบสร้างดังกล่าวทำให้เห็นพลวัตของประเพณีสงกรานต์ในสังคมไทย ในภาพรวมอย่างไร

วัตถุประสงค์การศึกษา

บทความวิจัยนี้มุ่งวิเคราะห์วิธีคิดในการประกอบสร้างเทศกาลสงกรานต์-วันไหลในภาคตะวันออกเฉียงของไทย และพลวัตของประเพณีสงกรานต์ในบริบทสังคมไทยร่วมสมัย ระหว่างปี พ.ศ. ๒๕๖๑-๒๕๖๔ อันเป็นผลมาจากวิธีคิดในการประกอบสร้างดังกล่าว

สมมติฐาน

เทศกาลสงกรานต์-วันไหลประกอบสร้างขึ้นจากวิธีคิดที่หลากหลาย ทั้งการสืบทอด ประเพณีพิธีกรรมที่มีอยู่เดิม การรื้อฟื้นประเพณีพิธีกรรมขึ้นมาจัดใหม่ รวมถึงการผนวกรวมประเพณีสงกรานต์กับพิธีกรรมในเดือน ๕ ของชุมชนภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จัดเป็นงานเดี่ยว ทำให้ประเพณีสงกรานต์มีพลวัตจากพิธีกรรมเปลี่ยนผ่านที่มุ่งเน้นความอุดมสมบูรณ์ไปเป็นพิธีกรรมและการแสดงในบริบทการท่องเที่ยว

วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นการศึกษาทางคติชนวิทยา เก็บข้อมูลจากประเพณีพิธีกรรมร่วมกับศึกษาเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ข้อมูลประเพณีพิธีกรรมที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้คัดเลือกจากงานประเพณีในภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่แสดงให้เห็นว่ามีการเลือกใช้คติชนในท้องถิ่นมานำเสนอเป็นการท่องเที่ยวในช่วงเทศกาลสงกรานต์-วันไหล จำนวนทั้งสิ้น ๑๒ ประเพณี ดังนี้

ตารางที่ ๑ พื้นที่ที่จัดเทศกาลสงกรานต์วันไหลที่เลือกมาศึกษา

จังหวัด	ประเพณี
ชลบุรีและเมืองพัทยา (๘ ประเพณี)	๑. งานนมัสการพระพุทธสิหิงค์และงานสงกรานต์จังหวัดชลบุรี ๒. ประเพณีสงกรานต์อำเภอเกาะสีชังและประเพณีอุ้มสาวลงน้ำ ๓. ประเพณีสงกรานต์ศรีมหาราชาและประเพณีกองข้าว ๔. ประเพณีแห่พญายมและสงกรานต์บางพระ ๕. ประเพณีก่อพระทรายวันไหลบางแสน ๖. ประเพณีก่อเจดีย์ทรายและวันหาบวัดสุทธาวาส ๗. ประเพณีกองข้าวเมืองพัทยา และ ๘. ประเพณีกองข้าววัดหนองใหญ่ เมืองพัทยา
ระยอง (๒ ประเพณี)	๑. ประเพณีสงกรานต์วัดบ้านดอนและงานลานวัฒนธรรมหนังใหญ่ไผ่กะลา ๒. ประเพณีสงกรานต์และวันหาบชาวบ้านแลง
จันทบุรี (๑ ประเพณี)	๑. ประเพณีแห่รอยพระพุทธบาทผ้าและชักเยอเกวียนพระบาท
สระแก้ว (๑ ประเพณี)	๑. ประเพณีแห่เจ้าพ่อพระปรัง

ข้อมูลจำนวน ๑๒ ประเพณีนี้ ผู้วิจัยรวบรวมได้ระหว่างปี พ.ศ. ๒๕๖๑-๒๕๖๔ ประกอบด้วยข้อมูลที่เก็บได้จากภาคสนามในวันจัดงานประเพณีพิธีกรรม และข้อมูลที่ไม่ได้เก็บจากภาคสนามเนื่องจากสถานการณ์แพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา ๒๐๑๙ ทำให้หน่วยงานรัฐยกเลิกการจัดงาน และได้ใช้วิธีการสัมภาษณ์ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดงานโดยตรงแทน ข้อมูลที่รวบรวมได้จากการลงพื้นที่เก็บข้อมูลภาคสนามในช่วงเวลาที่มีงานประเพณีพิธีกรรม เก็บได้ในปี พ.ศ. ๒๕๖๑-๒๕๖๒ สามารถเก็บข้อมูลได้ ๘ ประเพณี ในพื้นที่จังหวัดชลบุรี ระยอง จันทบุรี คือ งานนมัสการพระพุทธสิหิงค์และงานสงกรานต์จังหวัดชลบุรี ประเพณีสงกรานต์อำเภอเกาะสีชังและประเพณีอุ้มสาวลงน้ำ ประเพณีสงกรานต์ศรีมหาราชาและประเพณีกองข้าว ประเพณีแห่พญายมและสงกรานต์บางพระ ประเพณีก่อพระทรายวันไหลบางแสน ประเพณีกองข้าวเมืองพัทยา ประเพณีสงกรานต์วัดบ้านดอนและงานลานวัฒนธรรมหนังใหญ่ไผ่กะลา และ

ประเพณีแห่รอยพระพุทธรูปบาทผ้าและชักเยอเกวียนพระบาท โดยใช้วิธีการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมในช่วงเวลาที่มีการจัดงาน ร่วมกับการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ นอกจากนี้ยังเก็บข้อมูลภาคสนามนอกช่วงเวลาที่จัดประเพณี โดยวิธีการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (key informant)

สำหรับประเพณีที่ไม่สามารถเก็บข้อมูลจากภาคสนามตามแผนที่วางไว้ได้ เนื่องจากสถานการณ์แพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา ๒๐๑๙ ระหว่าง พ.ศ.๒๕๖๓-๒๕๖๔ จำนวน ๔ ประเพณี คือ ประเพณีก่อเจดีย์ทรายและวันหาบัตถุทวาราส ประเพณีกองข้าววัดหนองใหญ่ เมืองพัทธยา จ.ชลบุรี ประเพณีสงกรานต์และวันหาบข้าวบ้านแลง จ.ระยอง และประเพณีแห่เจ้าพ่อพระปรง จ.สระแก้ว ผู้วิจัยได้ปรับวิธีการเก็บข้อมูลนอกเวลาจัดงาน ด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึกจากผู้บอกข้อมูลสำคัญ ๔ กลุ่ม ได้แก่ เจ้าหน้าที่ในหน่วยงานรัฐหรือเป็นบุคลากรในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นซึ่งเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในฐานะผู้จัดงาน เจ้าหน้าที่หรือบุคลากรในหน่วยงานด้านวัฒนธรรมซึ่งเป็นผู้กำหนดรูปแบบการจัดงานและให้ข้อมูลเกี่ยวกับรายละเอียดพิธีกรรม ผู้บอกข้อมูลที่เป็นนักวิชาการ ประชาชนท้องถิ่น หรือตัวแทนกลุ่มอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่นซึ่งมีบทบาทเป็นผู้ประสานความร่วมมือจากชุมชนและเป็นผู้มีส่วนร่วมจัดงาน และสัมภาษณ์ผู้ประกอบการทางศาสนาเนื่องจากเป็นผู้มีความรู้ความเข้าใจประเพณีพิธีกรรมเป็นอย่างดี ในการเก็บรวบรวมข้อมูลดังกล่าวได้ตรวจสอบความถูกต้องด้วยการสัมภาษณ์ซ้ำจากผู้บอกข้อมูลหลายคน ร่วมกับการศึกษาข้อมูลจากเอกสารต่าง ๆ ประเพณีที่เก็บจากภาคสนามโดยตรงไม่ได้ ผู้วิจัยเก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์ผู้จัดงานในปัจจุบันเพื่อให้เห็นวิธีการจัดงานโดยใช้คติชนในบริบทหลังโควิดสมัย โดยรวบรวมข้อมูลการจัดงานย้อนหลังในช่วง ๒-๓ ปีที่ผ่านมา จากนั้นนำมาวิเคราะห์เปรียบเทียบกับข้อมูลจากแหล่งอื่น เช่น เอกสาร คลิปวิดีโอการจัดงานในปีก่อนเกิดการแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนา ๒๐๑๙ และข้อมูลจากเว็บไซต์

ประเพณีสงกรานต์และพิธีกรรมในเดือน ๕ ของชุมชนภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือคือดินแดนในเขตตั้งแต่จังหวัดปราจีนบุรี สระแก้ว ฉะเชิงเทรา ชลบุรี ระยอง จันทบุรี และตราด แต่เดิมเป็นสังคมเกษตรกรรม บริเวณที่ลุ่มดอน

ตอนบน จังหวัดปราจีนบุรี สระแก้ว ฉะเชิงเทรา เป็นสังคมชานา ทำนาทำไร่เป็นหลัก ส่วนบริเวณชายทะเล จังหวัดชลบุรี ระยอง จันทบุรี และตราด เป็นสังคมชายทะเล ทำไร่ทำนา สวนผลไม้ และการประมง (Wanliphodom, 2017, p. 304)

ประเพณีในรอบปีของภาคตะวันออกเฉียงเหนือเกี่ยวกับความเชื่อในคติพุทธศาสนา และความเชื่อเรื่องผี ประเพณีสงกรานต์มีในเดือน ๕ เป็นเทศกาลรื่นเริงหลังฤดูการเก็บเกี่ยวและเป็นเวลาทำบุญ หลังสงกรานต์ ชุมชนบางแห่งยังมีพิธีสะเดาะเคราะห์ เลี้ยงผีในเดือน ๕ ต่อเนื่องไปอีก จากการศึกษาเอกสารงานวิจัยที่บันทึกข้อมูลประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อในช่วงเดือน ๕ ของชาวบ้านในชุมชนภาคตะวันออกเฉียงเหนือได้ว่า ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ สงกรานต์เป็นประเพณีกลางเดือนเมษายน โดยทั่วไปมีพิธีกรรม การละเล่นติดต่อกัน ๓ วัน นับแต่วันมหาสงกรานต์จนถึงวันเถลิงศก พิธีกรรมใน ประเพณีสงกรานต์ มีการทำบุญตักบาตร ถวายสังฆทาน ฟังเทศน์ ขนทรายเข้าวัด ก่อเจดีย์ทราย ปลอยสัตว์เพื่อสังสมบุญ เสริมสิริมงคลและต่ออายุ มีพิธีกรรม และการละเล่นเกี่ยวกับน้ำ ได้แก่ พิธีสงฆ์น้ำพระพุทธรูป สงฆ์น้ำพระสงฆ์ รดน้ำ ดำหัวขอขมาผู้ใหญ่ และเล่นสาดน้ำ บางแห่งอัญเชิญพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ออกมา ประดิษฐานให้ประชาชนสงฆ์น้ำ เช่น ประเพณีสงฆ์น้ำหลวงพ่อกุศลโสทร จ.ฉะเชิงเทรา ประเพณีสงฆ์น้ำพระพุทธรูปสิหิงค์ฯ จ.ชลบุรี ลักษณะเป็นการสงฆ์น้ำพระพุทธรูปที่แฝง การขอความอุดมสมบูรณ์ นอกจากนี้ มีการละเล่นเป็นพิธีกรรมเสี่ยงทาย เช่น เล่นเข้า ผีแม่ศรี ผีลิงลม ผีเรือ ผีครกผีสาก ผีสุมผีซ้อง ฯลฯ การละเล่นเชิงพิธีกรรมเพื่อ เลือกคู่ของหนุ่มสาวเฉพาะในช่วงสงกรานต์ เช่น ชักเย่อ สะบ้า ชวงรำ เล่นไม้ห่ม ตลอดจนการเล่นร้องเพลงพื้นบ้านโต้ตอบระหว่างชายหญิง เช่น เพลงระบำเหนือ (Mahakhan, 1981) ถือเป็นการเล่นเชิงพิธีกรรมที่อาศัยถ้อยคำเกี่ยวพาราสิเป็นส่วนหนึ่งของการทำให้เกิดความอุดมสมบูรณ์

หลังสงกรานต์มีพิธีทำบุญสะเดาะเคราะห์ภายในชุมชนเพื่อให้เกิดความ ร่มเย็นเป็นสุขเมื่อย่างเข้าสู่ต้นปี จากการสัมภาษณ์ชาวบ้านในชุมชนในพื้นที่วิจัย สรุปลงได้ว่า ในอดีตพิธีกรรมหลังสงกรานต์ประกอบด้วยการเล่นผีประจำชุมชน ผีบรรพบุรุษ เพื่อให้คุ้มครองดูแล เลี้ยงสัมภเวสี ผีเร่ร่อน ผีป่า ผีตายทางน้ำ เพื่อป้องกัน ไม่ให้มารบกวน ทำให้เจ็บไข้ได้ป่วย ลักษณะพิธีกรรมในเดือน ๕ ที่นิยมจัดขึ้นหลัง สงกรานต์เป็นงานระดับชุมชนที่ต้องร่วมกันจัดขึ้นทุกปีเพื่อขับไล่สิ่งไม่ดีในปีเก่าออกไป

พิธีสะเดาะเคราะห์มักจัดต่อเนื่องกันหลายวันตามจุดต่าง ๆ ในชุมชน หากเป็นชุมชนที่อยู่ติดแม่น้ำหรือติดทะเล จะเริ่มทำพิธีจากพื้นที่ตอนในไกลจากแหล่งน้ำ ลงมายังพื้นที่ติดชายทะเล ปากอ่าว หรือทำน้ำประจําชุมชน นอกจากนี้พิธีกรรมส่วนรวมแล้วในระดับปัจเจกก็มีพิธีสะเดาะเคราะห์ ผากโรคภัยไข้เจ็บไปกับเรือหรือเกวียนจำลอง เป็นการต่ออายุเพื่อสร้างขวัญกำลังใจว่าจะอยู่รอดปลอดภัยไปตลอดปี ปัจจุบัน พิธีกรรมในเดือน ๕ ซึ่งเคยแยกจัดหลังสงกรานต์ผ่านไปแล้ว ถูกนำมาจัดผนวกรวมกับประเพณีสงกรานต์เป็นงานเดียว ตามนโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยวของภาครัฐ งานที่มีชื่อเสียงมาก คือประเพณีก่อพระทรายน้ำไหลของชุมชนบางแสน ที่นิยมเรียกย่อ ๆ ว่า “วันไหล” เป็นการนำประเพณีที่จัดในช่วงหลังสงกรานต์ต้นมานำเสนอเป็นการท่องเที่ยวทำให้เกิดการรับวิถิต่าง ๆ ที่จะนำประเพณีสงกรานต์และประเพณีหลังสงกรานต์มาจัดเป็นงานประจำปีในท้องถิ่นต่าง ๆ จนกระทั่งมีพื้นที่ที่จัดงานเทศกาลสงกรานต์-วันไหลในวงกว้างดังที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน

เทศกาลสงกรานต์-วันไหลในภาคตะวันออกเฉียงใต้ในปัจจุบัน

ชุมชนต่าง ๆ ในภาคตะวันออกเฉียงใต้เปลี่ยนแปลงไปจากอดีตอย่างรวดเร็วตามบริบทสังคมภายในและนอกประเทศ อันทำให้วิถีการประกอบอาชีพของผู้คนในท้องถิ่นเปลี่ยนแปลงจากภาคเกษตรกรรมและการประมงมาเป็นอุตสาหกรรมและบริการ ความเปลี่ยนแปลงทางบริบทสังคมยังส่งผลให้ความหมายของสงกรานต์ในวิถีการเกษตรลดความสำคัญลงตามลำดับ และกลายเป็นประเพณีเพื่อการท่องเที่ยว ซึ่งมีหน่วยงานภาครัฐและการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยเป็นผู้บริหารจัดการ โดยภายหลังจากที่ประเพณีก่อพระทรายน้ำไหลใน ต.แสนสุข สร้างกระแสความสนใจในหมู่นักท่องเที่ยวได้แล้ว ได้เกิดการประชาสัมพันธ์นำเสนอประเพณีท้องถิ่นในพื้นที่ใกล้เคียงและกระจายออกสู่จังหวัดอื่น ๆ ในภาคตะวันออกเฉียงใต้ต่อเนื่อง

จากการเก็บข้อมูลระหว่างปี พ.ศ.๒๕๖๑-๒๕๖๒ สํารวจพบชุมชนที่จัดเทศกาลสงกรานต์-วันไหลเพื่อการท่องเที่ยวในพื้นที่ ๔ จังหวัดภาคตะวันออกเฉียงใต้แก่ ชลบุรี ระยอง จันทบุรี และสระแก้ว เมื่อนำข้อมูลที่เก็บได้จากภาคสนามมาวิเคราะห์ร่วมกับข้อสังเกตถึงวิธีตั้งชื่องานประจำปีของท้องถิ่นต่าง ๆ ทำให้วิเคราะห์ได้ว่า พื้นที่จัดงานเทศกาลสงกรานต์-วันไหลมักจะมีวิธีการนำเสนอประเพณีพิธีกรรมเป็น ๒ ลักษณะ ดังนี้

๑. ประเพณีที่นำเสนอสงกรานต์ควบคู่กับประเพณีพิธีกรรมท้องถิ่น เป็นการบูรณาการจัดงานประเพณีสงกรานต์กับประเพณีพิธีกรรมท้องถิ่นที่อดีตเคยจัดใกล้กับวันสงกรานต์มาเป็นงานเดียว เพื่อให้สะดวกในการบริหารจัดการ และยังสร้างความแปลกแตกต่างจากท้องถิ่นอื่น หรืออาจนำเสนอประเพณีพิธีกรรมท้องถิ่นที่จัดในสงกรานต์อยู่แล้วมาตั้งชื่องานเพื่อแสดงอัตลักษณ์เฉพาะท้องถิ่น เช่น **ประเพณีสงกรานต์ศรีมหาธาตุและประเพณีกองข้าว** อ.ศรีราชา จ.ชลบุรี เป็นการ จัดประเพณีสงกรานต์ควบคู่กับประเพณีกองข้าวที่แต่เดิมเป็นพิธีกรรมที่จัดขึ้น หลังสงกรานต์ประมาณ ๓-๔ วัน ในงานนี้ ส่วนที่เป็นประเพณีสงกรานต์คือพิธี สรงน้ำพระพุทธรูป ส่วนที่เป็นงานกองข้าวจะจัดวันที่ ๒๑ เมษายน ภายในงานมี กิจกรรมประกวดขบวนแห่รถประเพณีกองข้าวของหน่วยงานและชุมชนใน อ.ศรีราชา และมีพิธีกองข้าวบวงสรวงโดยพราหมณ์จากเทวสถานโบสถ์พราหมณ์ในเวลาเย็น

๒. ประเพณีที่เน้นนำเสนอเฉพาะประเพณีพิธีกรรมท้องถิ่น เป็นการจัดงาน ที่ยกให้ประเพณีพิธีกรรมประจำท้องถิ่นเป็นจุดเด่นที่สุด พิธีกรรมท้องถิ่นเหล่านี้ไม่ เพียงแต่เป็นงานที่เคยมีมาในอดีต แต่ยังมีลักษณะไม่เหมือนท้องถิ่นอื่นจึงมีคุณสมบัติ ที่น่าสนใจที่จะหยิบมาสร้างจุดขายทางการท่องเที่ยว โดยสังเกตได้ว่าวันจัดงานมักอยู่ หลังสงกรานต์ด้วย เช่น **ประเพณีแห่รอยพระพุทธรูปผ้าและชกเยื่อเกวียนพระบาท** อ.ขลุง จ.จันทบุรี เน้นนำเสนอประเพณีแห่รอยพระพุทธรูปผ้าเก่าแก่ของชุมชนตะปอน ซึ่งมีตำนานเล่าว่าผ้าพระบาทโบราณนี้ศักดิ์สิทธิ์เพราะเคยนำออกมาแห่แล้วสามารถ ไล่โรคระบาดให้หายไปได้และยังมีปาฏิหาริย์ทำให้ฝนตกในหน้าแล้ง อีกทั้งนำเสนอ การละเล่นชกเยื่อเกวียนผ้าพระบาทในวันสงกรานต์ซึ่งปัจจุบันพบการละเล่นนี้ เพียงแห่งเดียวในประเทศไทย ปัจจุบัน วัดตะปอนน้อย วัดตะปอนใหญ่ และองค์การบริหารส่วนตำบลตะปอนนำเสนอประเพณีนี้เป็นการท่องเที่ยวในช่วงเทศกาลสงกรานต์- วันไหล เพราะมีจุดเด่นที่เป็นประเพณีที่ไม่เหมือนใคร อีกทั้งตำนานความศักดิ์สิทธิ์ของ รอยพระพุทธรูปผ้าสามารถดึงดูดความสนใจนักท่องเที่ยวให้มาสักการะบูชาได้ โดยจัด ให้มีงานสวดสมโภชรอยพระพุทธรูปผ้าในคืนวันที่ ๑๓ เมษายน แล้วจึงทำพิธีอัญเชิญ ผ้าพระบาทออกแห่ในตอนบ่ายวันที่ ๑๔ เมษายน จากนั้นจะมีการละเล่นชกเยื่อเกวียน ผ้าพระบาทในวันที่ ๑๕ เมษายนและ ๑๗ เมษายน^๑

^๑ เวลาจัดงานไม่ต่อเนื่อง เนื่องจากงานจัดรวมกัน ๒ วัด วันที่ ๑๖ เมษายน ชุมชนจะ ทำบุญตักบาตรเนื่องในวันสงกรานต์ที่วัดตะปอนใหญ่

วิธีคิดในการประกอบสร้างเทศกาลสงกรานต์-วันไหลในภาคตะวันออกเฉียงของไทย^๓

ประเพณีพิธีกรรมที่จัดเป็นการท่องเที่ยวในเทศกาลสงกรานต์-วันไหลในภาคตะวันออกเฉียงในปัจจุบันจะมีการประยุกต์พิธีกรรมในอดีตมาจัดใหม่ให้มีกิจกรรมเหมาะสมกับการเปิดรับคนนอกมาร่วมพิธี จากการสังเกตอย่างมีส่วนร่วมในงานประเพณีต่าง ๆ ในหลายพื้นที่วิจัยในช่วง พ.ศ.๒๕๖๑-๒๕๖๒ การสัมภาษณ์ผู้จัดงานและศึกษาเอกสาร พบว่า การปรับใช้คติชนท้องถิ่นภาคตะวันออกเฉียงเกิดเป็นเทศกาลสงกรานต์-วันไหล ประกอบด้วยวิธีคิดในการสืบทอดพิธีกรรมที่มีอยู่เดิม วิธีคิดในการรื้อฟื้นพิธีกรรมที่สูญหายไปแล้วขึ้นมาจัดใหม่ วิธีคิดในการผนวกพิธีกรรมในเดือน ๕ มาจัดรวมกับงานสงกรานต์ และวิธีคิดในการผนวกรวมประเพณีพิธีกรรมต่าง ๆ ในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงมาจัดเป็นตารางการท่องเที่ยว ดังนี้

๑. งานประเพณีที่เกิดจากวิธีคิดในการสืบทอดประเพณีพิธีกรรมที่มีอยู่เดิม เป็นประเพณีที่หน่วยงานภาครัฐเข้ามาสนับสนุนงานที่มีอยู่เดิมในชุมชนเพื่อจัดเป็นการท่องเที่ยว

ภายหลังจากที่ผู้วิจัยลงพื้นที่ภาคสนามปี พ.ศ. ๒๕๖๑-๒๕๖๒ ได้พบว่า ประเพณีพิธีกรรมที่นำเสนอในบริบทการท่องเที่ยวช่วงเทศกาลสงกรานต์-วันไหลในภาคตะวันออกเฉียง ส่วนใหญ่เป็นประเพณีพิธีกรรมที่สืบทอดมาภายในชุมชน แต่ภายหลังจากการปกครองส่วนท้องถิ่นและหน่วยงานวัฒนธรรมระดับต่าง ๆ ได้เข้ามาสนับสนุนการจัดงาน โดยเฉพาะด้านงบประมาณ ทำให้การสืบทอดประเพณีพิธีกรรมที่เคยปฏิบัติกันในกลุ่มชาวบ้าน ปรับเปลี่ยนมาเป็นการสืบทอดร่วมกันระหว่างชุมชนกับหน่วยงานปกครองส่วนท้องถิ่น ซึ่งในเวลาต่อมาเมื่อประเพณีที่จัดขึ้นเป็นที่ยอมรับและมีระบบระเบียบแบบแผนพอสมควรแล้ว มักจะมีการประยุกต์ สร้างสรรค์รายละเอียดบางส่วน

---

^๓ คำว่าการประกอบสร้าง (construction) ที่ใช้ในบทความนี้ หมายถึง วิธีคิดต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการจัดงานใช้เป็นแนวทางในการออกแบบประเพณีที่เป็นเรื่องเฉพาะกลุ่มให้เป็นพื้นที่ท่องเที่ยวของคนนอก ขณะเดียวกันก็เป็นพื้นที่แสดงอัตลักษณ์ท้องถิ่นด้วย โดยการประกอบสร้างที่นำมาใช้กับการศึกษาทางคติชนมุ่งมองที่กระบวนการคิดสรรคคติชนประเภทต่าง ๆ มานำเสนอจนเกิดเป็นความหมายใหม่กลายเป็นงานประจำปีที่แสดงอัตลักษณ์ท้องถิ่นและเชื่อมโยงตนเองกับกระแสการท่องเที่ยวเทศกาลสงกรานต์-วันไหลได้

ของงานเพิ่มเติมเพื่อสร้างสีสันที่ดึงดูดความสนใจนักท่องเที่ยว ลักษณะดังกล่าวนี้ นับเป็นคติชนสร้างสรรค์ (creative folklore) ซึ่ง ศิราพร ณ ถลาง (Nathalang, 2019, p.25) อธิบายว่า บริบทสังคมโลกาภิวัตน์และการท่องเที่ยว ที่ทำให้เกิดนโยบาย ส่งเสริมการท่องเที่ยว ทำให้เกิดการสืบทอดคติชนเพื่อขายนักท่องเที่ยว คติชนที่นำเสนอในวัตถุประสงค์ใหม่นี้ จะถูกประยุกต์ ต่อยอดจากของเดิม โดยผ่านการตีความใหม่ ทำให้มีความหมายใหม่ เพื่อให้เข้ากับบริบทสมัยคนยุคปัจจุบันและสร้างมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจได้ ประเพณีพิธีกรรมที่อยู่ในข่ายนี้สามารถแบ่งได้เป็น ๓ กลุ่มย่อย ดังนี้

๑.๑ ประเพณีพิธีกรรมที่สืบทอดจากประเพณีที่เกี่ยวกับความเชื่อดั้งเดิม

เช่น *ประเพณีแห่พญายมและสงกรานต์บางพระ* เดิมประเพณีแห่พญายมเป็นพิธีกรรมของชาวตลาดล่างและชาวบ้านไร่ ต.บางพระ จ.ชลบุรี มีความเชื่อว่าสัมภเวสี ผีที่ตายในทะเล ผีปอบนเขา ทำให้คนเจ็บป่วยล้มตาย จึงสร้างพญายมขึ้นบูชาเพื่อให้พญายม ซึ่งเป็นเจ้าแห่งผีกำราบและเก็บสัมภเวสีออกไปจากชุมชน โดยทำพิธีบวงสรวงหลังวันสงกรานต์ ประมาณวันที่ ๑๘ เมษายน เสร็จแล้วจึงแห่ไปปล่อยออกทะเล ต่อมาหลังจากจัดตั้งสุขาภิบาลตำบลบางพระราวปี พ.ศ.๒๕๓๖ หน่วยงานราชการได้เข้ามา มีส่วนร่วมสืบทอดประเพณีแห่พญายม ทำให้งานเป็นพิธีกรรมมากขึ้น (Bang Phra Subdistrict Municipality, 2009, p. 52) ปัจจุบันเทศบาลตำบลบางพระส่งเสริมให้ประเพณีแห่พญายมเป็นประเพณีเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยว จึงปรับเปลี่ยนรายละเอียดการจัดงาน เช่น ประยุกต์การแห่พญายมของชาวบ้านจากเสลี่ยงคานหามมาเป็นขบวนแห่พญายมที่มีการประกวดแข่งขัน ประยุกต์พิธีฝากเคราะห์เป็นพิธีบวงสรวงพญายมที่มีพรหมณ์เป็นผู้นำประกอบพิธีกรรม นำตำนานความเป็นมาของประเพณีแห่พญายมมาสร้างสรรค์การแสดง แสง สีเสียง และนำความเชื่อเกี่ยวกับพญายมมาบันทึกเป็นบทเพลงบางพระนิรยบาลสำหรับใช้ประชาสัมพันธ์ ทำให้งานที่จัดขึ้นปัจจุบันนี้ทั้งส่วนที่สืบทอดพิธีกรรมบวงสรวงและแห่พญายมไปลอยทะเลตามวิถีปฏิบัติที่เคยเป็นมา และส่วนที่เป็นของใหม่ที่ทำเพื่อการท่องเที่ยว เช่น การประยุกต์ให้มีกิจกรรมประกวดขบวนแห่เพื่อเปิดพื้นที่ให้หน่วยงานในส่วนราชการและเอกชนได้เข้ามา มีส่วนร่วมกับงาน ทำให้กลายเป็นงานใหญ่และได้ภาพขบวนแห่สำหรับใช้ประชาสัมพันธ์การจัดแสดง แสง สีเสียงสื่อผสม เล่าตำนานด้วยวิธีใหม่เพื่อให้ความรู้แก่นักท่องเที่ยว และสร้างสำนึกอัตลักษณ์ให้แก่คนในชุมชนที่มาร่วมชมการแสดงให้เกิดความภูมิใจ

ที่บางพระเป็นชุมชนเก่าแก่ชายทะเลที่มีประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และภูมิปัญญา เป็นต้น

ภาพที่ ๑ การแสดงแสง สี เสียง และพิธีลอยพญายมในประเพณีแห่พญายมและ
สงกรานต์ตำบลบางพระบันทึกภาพเมื่อวันที่ ๑๗ และ ๑๘ เมษายน ๒๕๖๑

๑.๒ ประเพณีพิธีกรรมที่สืบทอดจากประเพณีทางพุทธศาสนา เช่น *ประเพณี
ก่อพระทรายวันไหลบางแสน* เดิมประเพณีก่อพระทรายวันไหล เรียกว่า ประเพณีก่อ
พระทรายน้ำไหลเป็นพิธีกรรมที่ทำในชุมชนหาดบางแสน หาดวอนนภา และแหลมแท่น
เพื่อเป็นพุทธบูชาตามความเชื่อจากตำนานพุทธศาสนาที่กล่าวถึงอานิสงส์ก่เจติยทราย
ชาวบ้านจะจัดประเพณีก่อพระทรายน้ำไหลที่วัดที่อยู่ใกล้แม่น้ำลำคลอง โดยจะขนทราย
มาก่อในวัดเพื่อให้พระสงฆ์ได้นำทรายไปใช้ก่อสร้างศาสนสถานหรือศาสนประโยชน์
ต่าง ๆ (Sunalai, 2004, p.66) และมีประเพณีก่อพระทรายน้ำไหลบริเวณชายหาด
เพื่อขอขมาแม่คงคา แม่ธรณีด้วย ต่อมาเทศบาลตำบลแสนสุขมีแนวคิดที่จะส่งเสริม
ให้ประเพณีก่อพระทรายน้ำไหลเป็นอัตลักษณ์ของบางแสน จึงเข้ามาจัดระเบียบให้
จัดงานรวมกันที่หาดบางแสนเพียงแห่งเดียว โดยรับรูปแบบพิธีกรรมเดิม คือมีการ
นิมนต์พระมาตักบาตรที่ชายหาด แต่ปรับกิจกรรมก่อพระทรายน้ำไหลจากต่างคนต่าง
ก่อมาเป็นการก่อพระทรายน้ำไหลยาวที่สุดในโลกที่หาดบางแสน และประยุกต์เป็น
การแข่งขันก่อพระทราย ซึ่งในเวลาต่อมาผู้เข้าแข่งขันได้พัฒนารูปแบบพระทรายจาก
ทรงกรวยแบบดั้งเดิมไปเป็นรูปทรงที่จำลองจากศาสนสถานจริง ปัจจุบัน เทศบาลเมือง
แสนสุขแบ่งกลุ่มการแข่งขันก่อพระทรายเป็น ๓ ลักษณะเพื่อสร้างสีสันและสะดวกใน
การตัดสินผลแพ้ชนะ คือ พระทรายแบบดั้งเดิม พระทรายประยุกต์ และพระทราย
ที่เป็นศิลปะร่วมสมัย ทำให้พระทรายที่จัดแสดงในงานมีความหลากหลาย ในปีทีเก็บ
ข้อมูลภาคสนาม พบว่า ผู้ก่อพระทรายสร้างสรรค์วิธีนำเสนอพระทรายเพิ่มขึ้น เช่น

การจัดทำป้ายนิทรรศการให้ความรู้เกี่ยวกับศาสนสถานที่น่ามาประยุกต์เป็นเจดีย์ทราย การชอนไฟสีกายในพระทรายเพื่อความสวยงามเมื่อนักท่องเที่ยวมาชมเวลากลางคืน การพ้อนรำบริเวณพระทรายในวันประกาศผลผู้ชนะเลิศ เป็นงานประเพณีที่สวยงามและได้รับความสนใจจากนักท่องเที่ยวมาก นับว่า ประเพณีก่อพระทรายวันไหลเป็นคติชนสร้างสรรค์ที่สามารถสร้างรายได้ให้กับชุมชนบางแสนอย่างมาก

ภาพที่ ๒ พระทรายประยุกต์และพระทรายดั้งเดิมในประเพณีก่อพระทรายวันไหล บางแสนบันทึกภาพเมื่อวันที่ ๑๗ เมษายน ๒๕๖๑

๑.๓ ประเพณีที่สืบทอดจากการละเล่น การแสดงพื้นบ้าน เช่น *ประเพณีสงกรานต์ท่าอำเภอเกาะสีชังและประเพณีอุ้มสาวลงน้ำ* เดิมการเล่นอุ้มสาวลงน้ำเป็นการละเล่นของชาวเกาะสีชังและเกาะขามใหญ่ซึ่งเป็นญาติพี่น้องกัน จะเล่นในช่วงหลังสงกรานต์ตัววันเดียวกับที่มีพิธีทำบุญกลางบ้านบนเกาะสีชังและเกาะขามใหญ่ ชาวเกาะสีชังให้สัมภาษณ์ว่า การเล่นอุ้มสาวลงน้ำสมัยก่อนผู้ชายจะขอผู้หญิงที่ชอบอุ้มลงน้ำแล้ววิ่งน้ำทะเลใส่กัน หรือเล่นจูงคนเฒ่าคนแก่ลงทะเลแล้วให้ศีลให้พร บางทีผู้หญิงก็เล่นหามผู้ชายไปโยนลงทะเล ปัจจุบัน เทศบาลตำบลเกาะสีชังเข้ามาสืบทอดประเพณีและส่งเสริมเป็นการท่องเที่ยว มีแนวคิดนำการละเล่นอุ้มสาวลงน้ำมาสร้างจุดขายในประเพณีสงกรานต์ต้นเกาะที่แตกต่างจากท้องถิ่นอื่นในจังหวัดชลบุรี โดยประยุกต์เป็นกิจกรรมให้นักท่องเที่ยวชาวไทยและชาวต่างชาติเล่นอุ้มสาวลงน้ำด้วยกันกับชาวบ้าน อย่างไรก็ตาม เทศบาลก็ยังคงสืบทอดประเพณีพิธีกรรมท้องถิ่นให้อยู่ในตารางงานสงกรานต์เกาะสีชังด้วย ซึ่งจากการเก็บข้อมูลภาคสนามในปี พ.ศ. ๒๕๖๒ พบว่าบนเกาะจะมีพิธีกรรมอีกหลากหลายพิธี ล้วนแต่มีชาวบ้านในเกาะไปร่วมงานจำนวนมาก เช่น พิธีบวงสรวงศาลศรีขุโลธรเทพ พิธีกองข้าว พิธีตีเมฆหมอกผี เป็นต้น จึงแสดงให้เห็นถึงการเลือกนำเสนอคติชนที่แตกต่างมาส่งเสริมการท่องเที่ยว และการสืบทอด

คดีชนอื่น ๆ ที่ในวิถีปฏิบัติของชุมชนนับเป็นสิ่งที่มีความหมายต่อการเปลี่ยนผ่านปี

๒. งานประเพณีพิธีกรรมที่เกิดจากวิถีคิดในการรื้อฟื้นพิธีกรรมที่สูญหายไปแล้วขึ้นมาจัดใหม่ เป็นการนำประเพณีพิธีกรรมที่เคยปรากฏในอดีตมาทำใหม่ ทำให้ประเพณีพิธีกรรมที่สูญหายไปแล้วกลับมาดำรงอยู่ในบริบทใหม่เพื่อตอบสนองวัตถุประสงค์ใหม่ กระบวนการรื้อฟื้นมักเกิดจากหน่วยงานภาครัฐ นำข้อมูลการจัดงานในอดีตมาจำลองขึ้นใหม่ จากนั้นจึงประยุกต์และสร้างสรรค์เพื่อการท่องเที่ยว เช่น **ประเพณีกองข้าวเมืองพญา** เป็นพิธีกรรมของชุมชนนาเกลือ ในอดีตจัดหลังสงกรานต์ เพื่ออัญเชิญเจ้าที่ ผีป่า ผีทุ่ง ผีน้ำ มากินเครื่องเช่นสังเวช เชื่อว่าเมื่อได้เลี้ยงดูแล้ว ผีเหล่านี้จะกลับไปอยู่ที่เดิมไม่มารบกวนชาวบ้าน ภายหลังได้เลิกจัดไปเนื่องจากมีประกาศห้ามมิให้ทรงเจ้าเข้าผี ต่อมา เมืองพญาเห็นความสำคัญของการอนุรักษ์ ประเพณีท้องถิ่น และยังเห็นว่าการจัดแสดงให้เห็นวัฒนธรรมท้องถิ่นจะช่วยกระตุ้นการท่องเที่ยวและปรับภาพลักษณ์ให้แก่เมืองพญาได้อีกทางหนึ่ง จึงส่งเสริมให้รื้อฟื้นประเพณีกองข้าวมาจัดเป็นส่วนหนึ่งของงานเทศกาลวันไหลพญา-นาเกลือ ในปีทีเก็บข้อมูลภาคสนาม พ.ศ.๒๕๖๑ ผู้วิจัยได้เห็นการจัดงานที่จำลองพิธีกองข้าวของชาวบ้าน แต่เปลี่ยนแปลงผู้นำการจัดงานมาเป็นนายกเมืองพญา ในงานประธานจะทำพิธีจุดธูปบอกกล่าวให้ภูตผีมารับเครื่องเช่นสังเวชอันเป็นวิธีการแบบที่ทำมาในอดีต แต่หลังจากนั้น กิจกรรมต่อมาถูกสร้างสรรค์เป็นการแสดงโดยประยุกต์ความเชื่อเรื่องผีป่ามาจัดชุดการแสดงให้ผู้มาร่วมพิธีได้เห็นผีป่าออกมากินเครื่องเช่น ไหว้จริง ๆ ซึ่งเครื่องสังเวชนี้ก็เปลี่ยนแปลงไปเป็นขนม น้ำอัดลม ของเล่น อันเป็นสิ่งของเด็ก ๆ ผู้รับแสดงเป็นผีป่าชื่นชอบ

ภาพที่ ๓ พิธีกองข้าวและการแสดงผีป่าในประเพณีกองข้าวเมืองพญาปี ๒๕๖๑

บันทึกภาพเมื่อวันที่ ๒๐ เมษายน ๒๕๖๑

ด้วยข้อมูลที่น่าเสนอมาทั้งหมดข้างต้นจึงทำให้วิเคราะห์ได้ว่า ภายใต้ความหลากหลายของงานในพื้นที่ต่าง ๆ ที่จัดขึ้นนั้น แนวคิดใหญ่ที่ทำหน้าที่กำกับการประกอบสร้างประเพณีขึ้นเป็นงานประจำปีก็จริงแล้วก็คือการพยายามทำให้ประเพณีในชุมชนเปลี่ยนเป็นพื้นที่ท่องเที่ยว ผู้จัดงานคัดเลือกคติชนท้องถิ่นที่อยู่ในประเพณีสงกรานต์ และประเพณีพิธีกรรมเดือน ๕ มานำเสนอเพื่อให้งานสามารถเชื่อมโยงกับเทศกาลสงกรานต์-วันไหลได้ โดยใช้วิธีการเข้าไปสืบทอดหรือรื้อฟื้นงานท้องถิ่นขึ้นมาจัดใหม่ ขณะเดียวกันก็มีวิธีคิดในการเลือกสรรคติชนที่ไม่ซ้ำกับถิ่นอื่นมาตั้งเป็นชื่องาน เพื่อให้ง่ายต่อการทำให้เด่นเมื่อประชาสัมพันธ์งานออกไป นอกจากนี้ กิจกรรมภายในงานยังประกอบสร้างขึ้นจากคติชนหลายประเภท ได้แก่ เรื่องเล่า ตำนาน ความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรม การละเล่น การแสดง คติชนเหล่านี้ไม่เพียงช่วยสร้างสีสันและกิจกรรมการท่องเที่ยวที่หลากหลายเท่านั้น แต่ยังเป็นส่วนสำคัญต่อการประกอบสร้างงานให้เป็นการท่องเที่ยวอย่างที่ผู้จัดต้องการ

๓. ผนวกรวมประเพณีพิธีกรรมในเดือน ๕ มาจัดรวมกับประเพณีสงกรานต์

ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เดือน ๕ หรือเดือนเมษายน เป็นเวลาที่มีประเพณีพิธีกรรมจำนวนมากกว่าเวลาอื่น ด้วยเหตุที่ยังเป็นช่วงหยุดพักจากการทำงาน จึงมีทั้งประเพณีสงกรานต์ และประเพณีที่จัดต่อเนื่องหลังสงกรานต์ เพื่อรวมตัวกันประกอบพิธีทำบุญสะเดาะเคราะห์ภายในชุมชน เมื่อมีการท่องเที่ยวและความหมายของประเพณีพิธีกรรมในชุมชนเกษตรแบบเดิมลดน้อยลง ขณะเดียวกัน กระแสการท่องเที่ยวเทศกาลสงกรานต์-วันไหลกลับสามารถสร้างรายได้ทางการท่องเที่ยวให้แก่ชุมชนได้อย่างน่าพอใจ ผู้จัดงานจึงเลือกที่จะนำเสนอประเพณีท้องถิ่นที่จัดในเดือน ๕ มาแต่อดีตมานำเสนอเพื่อการท่องเที่ยว เช่น ประเพณีอุ้มสาวลงน้ำ ประเพณีกองข้าว ประเพณีแห่พญายม ใน อ.ศรีราชา จ.ชลบุรี โดยเห็นความสะดวกของการผนวกประเพณีสงกรานต์กับประเพณีพิธีกรรมในเดือน ๕ มาจัดรวมกันในคราวเดียวซึ่งไม่ใช่สิ่งที่เคยอยู่ร่วมกันมาก่อนในวิถีชาวบ้าน การผนวกรวมงานในลักษณะนี้ แม้ว่าส่วนหนึ่งจะเป็นเรื่องการบริหารจัดการและงบประมาณ แต่ในอีกแง่หนึ่งการผนวกประเพณีสงกรานต์และประเพณีพิธีกรรมในเดือน ๕ เข้าด้วยกันก็ช่วยขยายงานให้ใหญ่ขึ้น และเอื้อให้ผู้จัดงานสามารถเพิ่มเติมกิจกรรมทางวัฒนธรรมอื่น ๆ เข้าไปได้อีกด้วย นอกจากนี้วิธีคิดในการเลือกประเพณีพิธีกรรมเดือน ๕ มาจัดรวมกับประเพณีสงกรานต์แล้ว จากการสัมภาษณ์ผู้มีส่วน

เกี่ยวข้องกับการจัดประเพณีก่อพระทรายวันไหลบางแสนให้ข้อมูลว่า ท้องถิ่นที่อยู่ใกล้เคียงกันของชลบุรี จะเลือกกำหนดวันจัดงานที่ไม่ซ้อนทับพื้นที่อื่น เพื่อกระจายนักท่องเที่ยวออกไป เช่น ประเพณีแห่พญายมและสงกรานต์บางพระ เลือกจัดงานวันที่ ๑๗-๑๘ เมษายน เพื่อเลี่ยงไม่ให้งานตรงกับประเพณีก่อพระทรายวันไหลบางแสนที่จัดวันที่ ๑๖-๑๗ เมษายน เป็นต้น (Charoenphon, 2020, December 23) ข้อมูลนี้จึงสะท้อนให้เห็นวิถีคิดในการเลือกวันจัดงานที่วิเคราะห์จากจำนวนนักท่องเที่ยวแทนการเลือกวันตามแบบแผนเรื่องเวลาในพิธีกรรมที่เคยให้ความสนใจเรื่องเวลาเปลี่ยนผ่านราศีของพระอาทิตย์อันจะมีผลโดยตรงต่อการดำเนินชีวิตในอีกหนึ่งรอบปี

๔. ผนวกรวมประเพณีพิธีกรรมต่าง ๆ ในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นเทศกาลท่องเที่ยว วิถีคิดในการเลี่ยงวันจัดงานประเพณีไม่ให้ตรงกันที่เกิดขึ้นในบริบทการท่องเที่ยวของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ทำให้ภาพรวมของเทศกาลสงกรานต์-วันไหล เกิดพื้นที่จัดงานกระจุกกระจายในชุมชนต่าง ๆ ทั้งนี้ เนื่องจากปัจจุบัน สื่อออนไลน์ เช่น เว็บไซต์ การท่องเที่ยว เฟซบุ๊ก มีบทบาทสูงในการให้ข้อมูลเรื่องการท่องเที่ยว จึงพบว่าในระยะหลัง สื่อต่าง ๆ เหล่านี้ไม่เพียงแต่นำเสนอข้อมูลประเพณีเพื่อกระตุ้นให้นักท่องเที่ยวเดินทางมาภาคตะวันออกเฉียงเหนือในช่วงเทศกาลสงกรานต์-วันไหลเท่านั้น แต่ยังเข้ามาจัดการรวบรวมและจัดเรียงตารางวันเวลาการจัดงานประเพณีพิธีกรรมในพื้นที่ต่าง ๆ เป็นตารางการท่องเที่ยวในลักษณะให้แนวทางการเที่ยวแบบ “ไหลตามวัน” และ “ไหลตามพื้นที่” ในจังหวัดชลบุรี แต่นอกจากนี้ ยังพบการรวบรวมประเพณีพิธีกรรมในจังหวัดอื่น ๆ ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือมารวมเป็นตารางเที่ยวเทศกาลสงกรานต์-วันไหลแบบ “ไหลข้ามจังหวัด” ด้วย ซึ่งผู้วิจัยพบว่า วิถีคิดในการจัดเรียงดังกล่าวนี้อันที่จริงแล้วก็มีพื้นฐานมาจากคติชน คือ เป็นวิถีคิดที่ประยุกต์แนวทางการจัดเรียงงานมาจากรูปแบบของประเพณีวันไหลในอดีตที่ชุมชนจะจัดงานไม่ตรงกันเพื่อให้ชาวบ้านในแต่ละหมู่บ้านได้เคลื่อนย้ายไปทำบุญในพื้นที่ต่าง ๆ นั่นเอง จึงกล่าวได้ว่าวิถีคิดที่ถูกนำมาใช้จัดตารางท่องเที่ยวเทศกาลสงกรานต์-วันไหลนี้ได้อาศัยรากฐานทางวัฒนธรรมของชุมชนภาคตะวันออกเฉียงเหนือมาใช้ในเชิงเศรษฐกิจสร้างสรรค์ได้อย่างน่าสนใจ

พลวัตของประเพณีสงกรานต์: จากพิธีกรรมเปลี่ยนผ่านที่มุ่งเน้นความอุดมสมบูรณ์สู่พิธีกรรมกับการแสดงในบริบทสังคมไทยร่วมสมัย

มนุษย์มีพิธีกรรมเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ เพื่อให้คลายความวิตกกังวลต่อสถานการณ์ที่ไม่รู้แน่ชัดหรือไม่สามารถควบคุมได้ พิธีกรรมเปลี่ยนผ่านเป็นรูปแบบหนึ่งของพิธีกรรมในวงจรชีวิตของมนุษย์ที่จัดขึ้นเพื่อสร้างขวัญกำลังใจและลดความวิตกกังวลในยามที่มนุษย์กำลังจะเปลี่ยนสภาวะไปมีสถานภาพใหม่ เข้าไปอยู่ในสถานที่ใหม่ เป็นสมาชิกใหม่ หรือการหมุนเวียนเข้าสู่วัฏจักรฤดูกาลใหม่ ซึ่งการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนี้ถูกมองว่าเป็นเรื่องอันตรายเพราะทำให้สถานภาพของบุคคลคลุมเครือ

Arnold Van Gennep (1960) เป็นนักมานุษยวิทยาที่สนใจศึกษาพิธีกรรมเปลี่ยนผ่าน (The Rite of Passage) เกินเน็ปเสนอว่า ทุกสังคมวัฒนธรรมมักมีพิธีกรรมเปลี่ยนผ่านที่จัดขึ้นอย่างมีระเบียบแบบแผนเพื่อสร้างขวัญกำลังใจและลดความวิตกกังวลที่จะมาพร้อมสภาวะใหม่ พิธีกรรมเปลี่ยนผ่านจะมีแบบแผนการปฏิบัติ ประกอบด้วยขั้นตอนต่อเนื่องกัน ๓ ขั้น คือ ช่วงที่หนึ่ง เป็นขั้นตอนการแยกออกจากสถานภาพเดิม หรือ “separation” มีพฤติกรรมที่แสดงการแยกออกจากสถานะเดิม อาจมีสัญลักษณ์ที่เป็นเครื่องมือสื่อความหมาย เช่น การตัด โกน ขลิบ แหวง การล้างออก เป็นต้น ช่วงที่สองเป็นขั้นเปลี่ยน หรือ “transition” เป็นช่วงเวลาของความคลุมเครือ กำกวม เนื่องจากอยู่ระหว่างเส้นแบ่งของการแยกออกจากสถานภาพเดิมกับสถานภาพใหม่ที่ยังไม่ได้เข้าเป็นส่วนหนึ่งอย่างสมบูรณ์ ในตำแหน่งที่อยู่ระหว่างกลางนี้ถือเป็นช่วงเวลาแห่งความอันตราย ไร้ระเบียบ จึงมักประกอบด้วยข้อห้ามหรือการยกเว้นให้เหตุการณ์ที่ไม่อาจทำได้ในยามปกติสามารถทำได้ชั่วคราว อาจมีสัญลักษณ์ที่ไม่ใช่ทั้งสิ่งแสดงของเก่าและของใหม่ปรากฏอยู่ และมีพฤติกรรมที่แสดงการข้าม การกลับบทบาท ช่วงที่สามเป็นขั้นกลับคืนสภาวะปกติ และมีสถานภาพใหม่ หรือ “incorporation” เป็นช่วงผนวกเข้ากับสถานภาพใหม่พร้อมความมั่นคง มีพฤติกรรมที่แสดงการเฉลิมฉลอง การยินดีในสภาวะใหม่ หรือสัญลักษณ์ที่แสดงออกถึงการได้สถานภาพใหม่ เช่น ใส่แหวน กำไล เข็ม トラ ผ้าคลุม มีอาวุธประจำกาย หรือสวมชุดใหม่

สงกรานต์เป็นเวลาที่บอกการสิ้นสุดปีเก่าและเริ่มต้นจักรราศีใหม่ จึงนับเป็นช่วงเวลาเปลี่ยนผ่านที่ประกอบด้วยพิธีกรรมที่จัดขึ้นเพื่อให้ผู้คนเตรียมพร้อมที่จะ

ก้าวเข้าสู่รอบจักรราศีใหม่และฤดูกาลใหม่อันเป็นสภาวะที่ไม่อาจแน่ใจได้ว่าจะดีหรือร้ายอย่างไรก็ตาม การประกอบสร้างเทศกาลสงกรานต์-วันไหลเป็นการท่องเที่ยวผ่านสื่อคติชนดังที่กล่าวมา ทำให้ดูเหมือนว่าสงกรานต์ได้ทำหน้าที่เป็นพิธีกรรมเพื่อเสริมสร้างกำลังใจในช่วงเวลาเปลี่ยนผ่านน้อยลงกว่าที่ควรจะเป็น และเปลี่ยนมาทำหน้าที่ด้านการแสดงในกิจกรรมการท่องเที่ยวมากขึ้นเรื่อย ๆ การศึกษาวิจัยปรากฏการณ์เทศกาลสงกรานต์-วันไหลนี้ แม้จะสนใจวิเคราะห์ประเพณีสงกรานต์ในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นหลัก แต่เนื่องจากภูมิภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นส่วนหนึ่งของสังคมไทย และปรากฏการณ์เทศกาลสงกรานต์-วันไหลก็เป็นที่รับรู้ในวงกว้าง การศึกษานี้จึงเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้เห็นพลวัตของประเพณีสงกรานต์ในสังคมไทยในภาพรวม ที่เห็นได้ชัดเจนว่าเมื่ออยู่ในบริบทการท่องเที่ยว ประเพณีสงกรานต์ได้เปลี่ยนแปลงจากพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อเรื่องการเดินทางมาเป็นพิธีกรรมกับการแสดง ดังนี้

๑. สงกรานต์มีพลวัตเป็น “เทศกาลสงกรานต์-วันไหล” เมื่อสังคมไทยถือเอาสงกรานต์เป็นวันขึ้นปีใหม่ตามคติพราหมณ์ จึงถือว่าสงกรานต์เป็นช่วงเปลี่ยนจากปีเก่าเข้าสู่ปีใหม่ มีเวลาเปลี่ยนผ่านกำหนดไว้ ๓ วัน และมีชื่อเรียกกำกับวันทั้งสามนี้ไว้แน่นอน คือ วันที่ ๑ วันสิ้นปีเก่า เรียกว่า มหาสงกรานต์ วันที่ ๒ อยู่ระหว่างกลางปีเก่าและปีใหม่ เรียกว่า วันเนา และวันที่ ๓ เป็นวันขึ้นปีใหม่ เรียกว่า วันเถลิงศก หากวิเคราะห์ตามแนวคิดพิธีกรรมเปลี่ยนผ่านจะเห็นว่า สงกรานต์เป็นเวลาที่มีสัมพันธ์กับกระบวนการสามขั้นตอนที่เกินเนื้ปเสนอไว้ คือ วันมหาสงกรานต์เป็นเวลาในขั้นแยก วันเนาเป็นเวลาในขั้นเปลี่ยน และวันเถลิงศกเป็นเวลาในขั้นเข้าสู่สภาวะใหม่ ในวันมหาสงกรานต์มักมีสิ่งสะท้อนให้เห็นการ separation แยกจากปีเก่า หรือการตายจากไปของสิ่งที่เป็นตัวแทนของปีเก่า เช่น การล้างทำความสะอาดบ้าน การสะเดาะเคราะห์ การยิงปืนขับไล่ภูตผี การปั้นดินเป็นรูปสัตว์ รูปคนต่าง ๆ แล้วใส่พลั่วลงไป ในแม่น้ำ เพื่อแสดงการตายจากไปแล้ว ถัดมาในวันเนา เป็นเวลาของความคลุมเครือ ก้าววมและอันตราย มีพิธีกรรมที่สะท้อนให้เห็นความคิดเรื่องการเปลี่ยน transition ในวันนี้จะมีการกลับพฤติกรรมซึ่งในชีวิตปกติไม่ได้ทำ เช่น การหยุดงาน การเล่น กิน ดื่ม และฉลอง ตลอดจนมีพฤติกรรมที่แสดงความโกลาหล ไร้ระเบียบของสังคม เช่น การออกมาเล่นสาดน้ำของผู้คนทุกเพศทุกวัย และการละเล่นแข่งขันต่าง ๆ เมื่อถึงวันเถลิงศก ระบบระเบียบต่าง ๆ จะกลับคืนมาหลังการตายและความวุ่นวายทั้งหลาย

ในวันนี้จะมีพฤติกรรมที่สะท้อนความคิดเรื่องการ incorporation ที่ผนวกเข้าสู่รอบจักรราศีใหม่พร้อมความมั่นคงทางจิตใจ เช่น การละเล่นรื่นเริงเพื่อต้อนรับการมาของปีใหม่ การสวมใส่ชุดใหม่ การเข้าวัดทำบุญ ปล่อยนกปล่อยปลา เพื่อแสดงสัญลักษณ์ของการเกิดสิ่งดี ๆ ในวันที่เริ่มต้นของรอบปีใหม่ หรือการได้ชีวิตใหม่

ตามที่กล่าวมานี้ สงกรานต์ในวิถีชีวิตของคนไทยนับแต่อดีตจึงมีเวลาเปลี่ยนผ่านรวม ๓ วัน อย่างไรก็ตาม ปรากฏการณ์คติชนสร้างสรรค์ที่นำเสนอเทศกาลสงกรานต์-วันไหลในภาคตะวันออก อันเกิดจากการผนวกรวมสงกรานต์ไปเป็นเทศกาลสงกรานต์-วันไหล ได้ทำให้เกิดความรับรู้ใหม่ กลายเป็นสงกรานต์ที่ต่อท้ายด้วยประเพณีวันไหล ทำให้ช่วงเวลาเปลี่ยนผ่านปีมีระยะยาวนานกว่าเดิมหรือคลุมเครือจนไม่สามารถแบ่งได้ และเป็นที่น่าสังเกตว่า เมื่อระยะเวลาเปลี่ยนผ่านที่ควรจะมีสามขั้นตอนเปลี่ยนแปลงไป ความหมายเชิงพิธีกรรมของสงกรานต์ที่เป็นเรื่องของการสลัดตัวเองออกจากปีเก่าและการเริ่มนับปีศักราชใหม่ น่าจะลดความเข้มข้นลง กลายเป็นเทศกาลที่เน้นการเฉลิมฉลองเป็นหลัก ซึ่งลักษณะดังกล่าวนี้แตกต่างจากวิถีปฏิบัติเดิมที่สงกรานต์เป็นเวลาที่เตือนสติให้รู้สึกตัวว่าชีวิตสั้นลงไปอีกปีหนึ่งแล้ว และเป็นเวลาที่ต้องระมัดระวังตัว จึงเป็นเหตุให้ผู้คนพากันทำพิธีสะเดาะเคราะห์ ชะล้างความไม่ดีต่าง ๆ ออกไป และเข้าวัดทำบุญสร้างกุศลเพื่อต่ออายุให้ยืนยาว

๒. สงกรานต์มีพลวัตจากพิธีกรรมเปลี่ยนผ่านที่มีแนวคิดมุ่งเน้นความอุดมสมบูรณ์เป็นพิธีกรรมที่มีแนวคิดเน้นการแสดงเพื่อความบันเทิง สงกรานต์เป็นพิธีกรรมเปลี่ยนผ่านที่เกี่ยวข้องกับความอุดมสมบูรณ์ อันสืบเนื่องมาจากเดือน ๕ อยู่ในเวลาที่ต้องการน้ำฝนเพื่อเตรียมเข้าสู่การทำนา และต้องการความมั่นใจเรื่องผลผลิต ช่วงเวลาเปลี่ยนผ่านของสงกรานต์ จึงมีพิธีกรรมหลายอย่าง ทั้งแสดงความคิดเรื่องการเปลี่ยนผ่านปี และความคิดเรื่องความอุดมสมบูรณ์ แต่ทุกวันนี้ สงกรานต์มีพลวัตไปเป็นพิธีกรรมที่เน้นการแสดงเพื่อความบันเทิงในบริบทการท่องเที่ยว เช่น ใช้ตำนานสงกรานต์มาสร้างขบวนแห่อย่างอลังการ การจัดประกวดนางสงกรานต์ การสร้างเทศกาลเล่นสาดน้ำข้ามวันข้ามคืน เป็นต้น ซึ่งลักษณะดังกล่าวนี้ ศิราพร ณ ถลาง (Nathalang, 2015, p. 375) ได้ให้ข้อสังเกตไว้ว่า เมืองงานประเพณีถูกนำไปจัดเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยว พิธีกรรม (ritual) จะกลายเป็นงานเทศกาล (festival) ซึ่งหมายถึงพิธีกรรมจะขาดบทบาทในฐานะที่เป็นพิธีกรรม แต่จะกลายเป็นการแสดง

(performance) ที่ไม่เน้นน้อยของความศักดิ์สิทธิ์ตามลักษณะเดิม

๒.๑ การใช้ตำนานสงกรานต์เพื่อสร้างขบวนแห่สงกรานต์และจัดการประกวดแข่งขัน ตำนานสงกรานต์เป็นที่มาของประกาศสงกรานต์และอนุภาคางสงกรานต์ที่เนื่องกับการทำนายความอุดมสมบูรณ์ในวิถีเกษตรในอดีต ตำนานสงกรานต์ไทยมีเนื้อหาวาดด้วยการทลายปัญหาระหว่างท้าวทิลพรหมกับธรรมาบาลกุมาร ตอนท้าวทิลพรหมตัดเศียรตนเองเพื่อบูชาที่แพพินัน แต่เศียรท้าวทิลพรหมมีฤทธิ์ร้ายแรงมากหากตกถึงพื้นจะทำให้แผ่นดินลุกไหม้ จึงต้องให้ธิดาทั้ง ๗ ผลัดกันเชิญเศียรไว้คนละปี ในหนึ่งปีมีพิธีอัญเชิญเศียรท้าวทิลพรหมออกแห่และสร้งน้ำก่อนนำไปเก็บไว้ในถ้ำคันธุลีดั้งเดิม

ตำนานสงกรานต์ไทยที่เก่าที่สุด คือ จารึกตำนานสงกรานต์วัดพระเชตุพนฯ สร้างขึ้นสมัยรัชกาลที่ ๓ ตำนานสงกรานต์ในจารึกแผ่นที่ ๖ ที่ว่าด้วยชื่อนางสงกรานต์ทั้ง ๗ นำมาสู่การสร้างสรรค “ประกาศสงกรานต์ฉบับราชบุรุษ” ขึ้น เพื่อพยากรณ์ชะตาบ้านเมืองประจำศักราช โดยมีการกำหนดเครื่องทรง เครื่องประดับ อาวุธ และสัตว์พาหนะเป็นสัญลักษณ์แสดงคุณลักษณะประจำตนของนางสงกรานต์ซึ่งสัมพันธ์กับคำพยากรณ์บ้านเมือง (Kasemphonkun, 2016, p. 60) คนโบราณมีความเชื่อว่า “นางสงกรานต์ทั้ง ๗” ที่ปรากฏในประกาศสงกรานต์แต่ละปีเป็นเครื่องบอกเหตุการณ์ประจำปีได้ ดัง ส.พลายน้อย (Sophlainoi, 2004, p. 15-17) รวบรวมไว้ว่าตามความเชื่อแต่โบราณ ถ้าพระอาทิตย์ยกในระหว่างเวลารุ่งเช้าจนถึงเที่ยง **นางสงกรานต์ยืนมา** เชื่อว่าจะเกิดความเดือดร้อนเจ็บไข้ ถ้าพระอาทิตย์ยกในระหว่างเวลาเที่ยงถึงค่ำ **นางสงกรานต์นั่งมา** เชื่อว่าจะเกิดความเจ็บไข้ ผู้คนล้มตาย และเกิดเหตุเภทภัยต่าง ๆ ถ้าพระอาทิตย์ยกในระหว่างเวลาเที่ยงคืนถึงรุ่งเช้า **นางสงกรานต์นอนหลับตามา** เชื่อว่าพระมหากษัตริย์จะเจริญรุ่งเรืองดี นอกจากนี้ ในประกาศสงกรานต์ยังมีข้อความบอกจำนวนวันสงกรานต์ วันเปลี่ยนศักราชสิ้นสุดสงกรานต์ วันธงชัย วันอธิบดี วันอุบาทว์ วันโลกาวินาศ เทพประจำวันที่เป็นอธิบดีฝน จำนวนฝนที่บันดาลให้ตก ทั้งในเขจักรวาล ป่าหิมพานต์ มหาสมุทร มนุษย์โลก จำนวนนาคให้น้ำ เกณฑ์ธัญญาหารทำนายข้าวกล้าในภูมิภาค เกณฑ์อาราธิคุณทำนายปริมาณน้ำ ข้อมูลเหล่านี้บ่งบอกให้รู้ว่าประกาศสงกรานต์มีความสำคัญด้วยเป็นบันทึกวันเวลาในรอบปีที่สัมพันธ์กับฤดูกาลและปริมาณน้ำฝนที่จะใช้ในการเพาะปลูก

อย่างไรก็ตาม ปัจจุบัน ตำนานสงกรานต์ ประภาสงกรานต์ และอนุภาคนางสงกรานต์ ดังกล่าวได้นำมาใช้สร้างสรรค์กิจกรรมการท่องเที่ยวในเทศกาลสงกรานต์-วันไหล ไม่เกี่ยวข้องกับการพยากรณ์ฟ้าฝนหรือทำให้นึกถึงการเปลี่ยนผ่านดังเช่นอดีต เมื่ออยู่ในบริบทการท่องเที่ยว ตำนานสงกรานต์กลายเป็นข้อมูลสำหรับสร้างสรรค์ขบวนรถแห่งสงกรานต์เพื่อประกวดชิงรางวัลรถขบวนแห่งสงกรานต์ประจำปี ตั้งในงานนมัสการพระพุทธสิหิงค์ฯ ชลบุรี และประเพณีสงกรานต์ศรีมหาราชฯ พ.ศ. ๒๕๖๑-๒๕๖๒ ผู้วิจัยได้สังเกตเห็นว่า รถขบวนแห่งของหน่วยงานต่าง ๆ ที่ตกแต่งขึ้นอย่างอลังการนั้น ล้วนใช้แนวคิดดึงอนุภาคตัวละครในตำนานสงกรานต์ ไม่ว่าจะเป็นตัวกบิลพรหม นางสงกรานต์ สัตว์พาหนะ และอนุภาคลิงวิเศษต่าง ๆ เช่น เทวดานางฟ้า สัตว์ป่าหิมพานต์ มาสร้างสรรค์รถขบวนแห่งของหน่วยงานตนทั้งสิ้น นอกจากนี้ผู้จัดงานในหลายพื้นที่ยังนิยมดึงอนุภาคนางสงกรานต์มาแสดงอย่างเป็นรูปธรรม ด้วยการคัดเลือกสาวงามมาสมมติเป็นนางสงกรานต์ประจำปีนั้น ๆ เพื่อแสดงในขบวนแห่งสงกรานต์เป็นหน้าตาของจังหวัด ตลอดจนประยุกต์เป็นการแข่งขันประกวดนางสงกรานต์ หนูน้อยสงกรานต์ เพื่อประชันความงามด้วย

๒.๒ การปรับประเพณีสงกรานต์น้ำพระพุทธอุปมาใช้จัดขบวนแห่งสงกรานต์

ประเพณีสงกรานต์น้ำพระพุทธอุปและสงกรานต์น้ำพระสงฆ์ในวันสงกรานต์เป็นพิธีเสริมสิริมงคลตามคติความเชื่อในพุทธศาสนา อย่างไรก็ตาม การนำพระพุทธอุปออกสงกรานต์ก็ไม่จำเป็นต้องทำในวันสงกรานต์เสมอไป แต่อาจจัดขึ้นเมื่อใดก็ได้ที่เห็นว่าจำเป็นต้องพึ่งพุทธบารมีบันดาลให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ ดัง เสฐียรโกเศศ (Sathiankoset, 1957, p. 167-171) ได้บันทึกไว้ว่า ตามประเพณีเก่าถ้าฝนแล้ง บางถิ่นจะเอาพระพุทธอุปซึ่งนับถือว่าศักดิ์สิทธิ์ออกมาแห่แล้วมีเล่นสาดน้ำรดกัน

เมื่อเป็นเช่นนี้จึงอาจกล่าวได้ว่า การสงกรานต์น้ำพระพุทธอุปในวันสงกรานต์นอกจากจะเป็นพิธีเพื่อสิริมงคลแล้ว ยังเป็นพฤติกรรมที่จงใจอาศัยความศักดิ์สิทธิ์ของพระพุทธอุปบันดาลให้เกิดความสมบูรณ์ด้วย ปัจจุบัน ประเพณีสงกรานต์น้ำพระพุทธอุปและพระสงฆ์ยังคงเป็นพิธีกรรมสำคัญในวันสงกรานต์ ตามวัดในชุมชนทั่วไปต่างจัดให้มีพื้นที่สงกรานต์น้ำพระพุทธอุปและพระสงฆ์เพื่อความเป็นสิริมงคล อย่างไรก็ตาม ในบริบทการจัดงานเทศกาลสงกรานต์-วันไหลเพื่อการท่องเที่ยวหลายปีที่ผ่านมา สังเกตได้ว่าหน่วยงานรัฐจะประยุกต์ประเพณีสงกรานต์น้ำพระพุทธอุปหรือประเพณีแห่พระพุทธอุป

มาเป็นพิธีกรรมของส่วนราชการ ตลอดจนนำมาจัดกิจกรรมขบวนแห่พระพุทธรูป อย่างยิ่งใหญ่ ในพื้นที่วิจัย เช่น ในงานมนัสการพระพุทธรูปสังคีตฯ ก็พบว่า จังหวัดชลบุรี ได้ใช้พิธีสักการะ สรงน้ำ ปิดทองพระพุทธรูปสังคีตมิ่งมงคลสิรินาถฯ เป็นพื้นที่แสดง สัญลักษณ์การเปิดงานประเพณีสงกรานต์ตั้งจังหวัดชลบุรีอย่างเป็นทางการ นอกจากนี้ จากการได้ร่วมงานประเพณีต่าง ๆ ที่จัดในเทศกาลสงกรานต์-วันไหล ยังพบว่า หน่วยงานรัฐมักมีความนิยมที่จะอัญเชิญรูปเคารพพระเกจิอาจารย์ที่เป็นที่เคารพนับถือ ของคนในชุมชนออกมาแห่เพื่อให้ประชาชนสรงน้ำด้วย ดังเช่นในประเพณีแห่เจ้าพ่อ พระปรอง อัญเชิญพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ ๑๐๙ องค์จากทุกอำเภอในจังหวัดสระแก้วมา ร่วมในขบวนแห่เจ้าพ่อพระปรอง วันที่ ๑๙ เมษายน เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวในฐานะ เป็นขบวนแห่พระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ที่ยาวที่สุดในประเทศไทยด้วย จึงกล่าวได้ว่า ในบริบท การท่องเที่ยวเทศกาลสงกรานต์-วันไหล ประเพณีการแห่พระพุทธรูป แห่รูปเคารพ พระสงฆ์เกจิอาจารย์ดังกล่าว นอกจากเป็นการแสดงความเคารพศรัทธา และเพื่อ เป็นการเสริมสิริมงคลตามความเชื่อเดิมแล้ว ยังเป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมการท่องเที่ยว ที่ใช้แสดงอัตลักษณ์ท้องถิ่นผ่านขบวนแห่รดสงกรานต์ด้วย

๒.๓ การปรับประเพณีรดน้ำ สาดน้ำ เป็นเทศกาลสาดน้ำเพื่อความรื่นเริง
การเล่นสาดน้ำเป็นส่วนสำคัญของประเพณีสงกรานต์ เกี่ยวเนื่องกับตำนานสงกรานต์ ที่กล่าวถึงการใช้น้ำสาดรดเศียรท้าวกบิลพรหมเพื่อขยับยั้งไม่ให้ไฟไหม้โลก ในหมู่คนไท ที่นับถือพุทธศาสนาต่างมีประเพณีสงกรานต์และเล่าตำนานสงกรานต์เพื่ออธิบายการ เล่นสาดน้ำเหมือน ๆ กัน เช่น ตำนานสงกรานต์ของคนไทใต้คงที่เมืองขอนแก่น มณฑล ยูนนาน ประเทศจีน เล่าว่าคนไทเล่นรดน้ำปีละครั้งเพื่อไม่ให้เลือดที่ไหลจากคอของ ขุนสาธิตทำให้ไฟไหม้โลก (Nimmanhemim, and Tao, 1999, p. 56) อย่างไรก็ตาม พฤติกรรมการสาดน้ำ เป็นความคิดเรื่องการได้น้ำฝนเพื่อความอุดมสมบูรณ์โดยตรง จึงไม่จำเป็นต้องสาดน้ำเฉพาะในวันสงกรานต์ ดังพบว่า ประเพณีที่จัดขึ้นเพื่อแก้ปัญหา เรื่องน้ำฝน ต่างมีพฤติกรรมสาดน้ำเพื่อจำลองเป็นฝนที่ตกลงมา เช่น การขอฝนของ ไทดำเมืองลา เวียดนาม ถ้าฝนแล้ง จะทำพิธีขอฝนขึ้นโดยเฉพาะให้คนเฒ่าคนแก่ ช่วยกันเอาน้ำสาดหนุ่มสาวเหล่านั้นเพื่อแสดงว่าฝนตกแล้ว เป็นต้น (Sujachaya, 2017, p. 233-236) ลักษณะการเล่นสาดน้ำเช่นนี้จึงไม่ใช่การเล่นน้ำทั่วไป แต่ถือเป็นการเล่น เพื่อขอฝน ซึ่งเสฐียรโกเศศ (Sathiankoset, 1957, p. 171) ตั้งข้อสังเกตว่าเป็น

วิธีทำเลียนอย่างเพื่อให้ได้ผลอย่างเดียวกัน เรียกว่า Sympathetic magic ดังนั้น หากต้องการให้ฝนตกเปียกก็ต้องรดน้ำสาตกันให้เปียกเพื่อจะได้ผลให้ฝนตกลงมาเปียก ในทำนองเดียวกัน การเล่นสาตน้ำในวันสงกรานต์แต่เดิมจึงเป็นส่วนหนึ่งของพิธีกรรม มีหลักการอย่างเดียวกันคือต้องสาตให้เปียก ดัง พรณี วงษ์เทศ (Wongthet, 1989, p. 362) กล่าวว่า ในการสาตน้ำ ชาวบ้านต่างพยายามให้ตัวเองเปียกมากที่สุด เพราะเชื่อว่า ถ้าไม่เปียกโชกจริง ๆ แล้ว ปีนั้นฝนจะตกน้อย

ปัจจุบัน การเล่นสาตน้ำเป็นสัญลักษณ์สำคัญของประเพณีสงกรานต์ที่ใช้เป็นการท่องเที่ยว เห็นได้ชัดเจนจากภาพโฆษณางานสงกรานต์ที่เน้นฉากหลังเป็นภาพการเล่นสาตน้ำทั้งแบบย้อนยุคและแบบร่วมสมัย การสาตน้ำมีพลวัตไปเป็นรูปแบบใหม่ เช่น มีการใช้อุปกรณ์ เครื่องฉีดน้ำ การใช้รถยนต์บรรทุกถักน้ำขนาดใหญ่แห่ไปสาตน้ำตามชายหาดและถนนสายหลัก การแต่งชุดเล่นสาตน้ำที่เป็นกลุ่มเป็นทีม ความนิยมเล่นสาตน้ำเพื่อความสนุกสนานได้ขยายตัวอย่างต่อเนื่องในช่วงยี่สิบกว่าปีที่ผ่านมาที่เด่นชัดคือ เกิดปรากฏการณ์เลียนแบบการเล่นสาตน้ำในลักษณะปิดถนนเล่นน้ำแบบถนนข้าวสารในกรุงเทพมหานคร ตลอดจนเลียนแบบวิถีคิดการตั้งชื่อถนนข้าวตามถนนข้าวสารด้วย ซึ่งเมื่อสำรวจจุดจะพบว่า ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่ตั้งชื่อขึ้นต้นด้วยคำว่า “ข้าว” เพื่อใช้จัดกิจกรรมเล่นสาตน้ำในเทศกาลสงกรานต์-วันไหลอยู่หลายแห่ง เช่น ถนนข้าวหลาม จ.ชลบุรี ถนนข้าวทิพย์ จ.จันทบุรี ถนนข้าวสวย จ.ตราด เป็นต้น มีความนิยมในหมู่วัยรุ่นที่จะออกมาเล่นสาตน้ำแบบปิดถนนทั้งกลางวันและกลางคืน เช่นที่จังหวัดจันทบุรี เล่นสาตน้ำตั้งแต่หัวค่ำวันที่ ๑๒ เมษายน จนถึงรุ่งเช้าวันที่ ๑๓ เมษายน ถือเป็นการเล่นสาตน้ำสงกรานต์กลางคืนแห่งเดียวในภาคตะวันออกที่ใช้ประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยว นอกจากนี้ การเล่นสาตน้ำแบบวันไหลยังนิยมเคลื่อนไปเล่นน้ำในวันไหลของชุมชนต่าง ๆ จนการเล่นสาตน้ำกินเวลายาวนานกว่าสองสัปดาห์ การเล่นสาตน้ำในปัจจุบันจึงเป็นกิจกรรมที่ไม่ได้เชื่อมโยงกับความคิดเรื่องวันเวลา และชุมชนเหมือนในอดีต และความหมายของการสาตน้ำเพื่อไล่ความแล้ง หรือสาตน้ำเพื่อสมมติแทนฝนก็เลือนหายไป เหลือเพียงการเล่นน้ำสนุกสนานเพื่อความบันเทิง

สรุปและอภิปรายผล

บทความวิจัยชิ้นนี้ศึกษาวิถีคิดในการประกอบสร้างเทศกาลสงกรานต์-วันไหลในภาคตะวันออกเฉียงของไทย และวิเคราะห์พลังวัตของประเพณีสงกรานต์ ผู้วิจัยได้นำทฤษฎีคิดค้นสร้างสรรค์ รวมถึงแนวคิดพิธีกรรมเปลี่ยนผ่านมาเป็นแนวทางในการศึกษาวิเคราะห์ทำให้พบว่า เทศกาลสงกรานต์-วันไหลไม่ได้มีเพียงการเล่นสาดน้ำ หากแต่ดำเนินงานเพื่อนำเสนอวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงใต้ สลายตาคนนอกในบริบทการท่องเที่ยว โดยผู้จัดงานได้ปรับใช้คติชนหลายประเภทในท้องถิ่น ทั้งเรื่องเล่า ตำนาน ความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรม และการละเล่น มาประยุกต์ ดัดแปลง สร้างสรรค์ เพื่อให้งานมีสีสันรองรับคนนอกได้ รวมถึงยังเป็นการประกอบสร้างเพื่อให้ประเพณีท้องถิ่นตนมีอัตลักษณ์ที่แตกต่างจากท้องถิ่นอื่น นอกจากนี้ยังมีวิถีคิดที่โดดเด่นในการประกอบสร้างงานจากที่กระจุกกระจายในท้องถิ่นต่าง ๆ ให้มาเชื่อมโยงเข้าด้วยกันด้วยการจัดเป็นตารางการท่องเที่ยวเทศกาลสงกรานต์-วันไหล โดยดัดแปลงจากรากวัฒนธรรมเดิมของวันไหลที่เป็นการเคลื่อนไปประกอบพิธีกรรมในชุมชนต่าง ๆ ที่อยู่ใกล้เคียงเพื่อความเป็นสิริมงคลในยามเปลี่ยนปี อันทำให้เกิดเป็นกลุ่มก้อนของงานประเพณีสงกรานต์และหลังสงกรานต์ที่กลายเป็นมหกรรมการท่องเที่ยวที่สำคัญในปัจจุบัน การประกอบสร้างดังกล่าวนี้ถูกขับเคลื่อนไปภายใต้บริบทสังคมสมัยใหม่ ด้วยการทำงานประสานกันระหว่างภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หน่วยงานวัฒนธรรม การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย วัด และกลุ่มอนุรักษ์ ทำให้ประเพณีสงกรานต์ ตลอดจนประเพณีพิธีกรรมท้องถิ่นในเดือน ๕ มีพลังจากที่เคยเป็นพิธีกรรมเปลี่ยนผ่านที่ตระหนักถึงการหมุนเวียนเข้าสู่รอบจักรวาลี่ใหม่ ฤดูกาลใหม่ และพิธีกรรมเพื่อความอุดมสมบูรณ์ที่ต้องการนำฝนเพื่อการเพาะปลูก มาเป็นพิธีกรรมกับการแสดง ที่ขาดนัยของความศักดิ์สิทธิ์ แต่เพิ่มพูนความสำคัญในแง่มูลค่า และการแสดงอัตลักษณ์ท้องถิ่น ผลของการศึกษาบทความวิจัยนี้ จึงช่วยให้เข้าใจความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับข้อมูลคติชนในท้องถิ่นภาคตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งดำรงอยู่ในบทบาทใหม่และตอบสนองความต้องการใหม่ของผู้คนในวิถีที่เปลี่ยนแปลง

Reference

- Bang Phra Sub-district Municipality. (2009). *yon roi mueang bang phra* [History of Bang Phra]. Chonburi: Suthipong.
- Iaosiwong, N. (2014). Songkran: withichiwit thai thi plianplaeng [*Songkran: A changing Thai way of life*] In *phakhaoma, pha sin, kangkeng nai, wa duai prapheni, khwam plianplaeng lae rueang sap pha sara* [Loincloth, Sarong, Underwear and etc.: Traditions, changes and all things] (p.32-48). (2nd ed.). Bangkok: Matichon.
- Kasemphonkun, A. (2016). Songkran nai wannakam lae tamnan khong khon tai - thai [*Songkran tradition in the literature and legends of the Tai-Thai people*] In *Satnam Songkran watthanatham ruam rak echia* [Splashing Water in Songkran Tradition: Shared Asia Culture] (p.49-68). Bangkok: Office of the Basic Education Commission, Ministry of Education.
- Mahakhan, P. (ed.). (1981). *rai-ngan sammama watthanatham phaktawan-ok* [Seminar report on culture in the eastern region of Thailand]. Chonburi: Srinakharinwirot University.
- Nathalang, S. (2015). botsangkro: phonlawat prapheni phithikam nai sangkhom thai ruam samai [Synthesis: The dynamics of ritual and traditions in contemporary Thai society] In *Prapheni sangsan nai sangkhom thai ruam samai* [Songkran Tradition in Contemporary Thai Society] (p.355-384). Bangkok: Princess Maha Chakri Sirindhorn Anthropology Centre (Public Organization).
- Nathalang, S. (2019). *khati chon sangsan bot sangkhro lae thruesadi* [“Creative folklore”: synthesis and theory]. (2nd ed.). Bangkok: Princess Maha Chakri Sirindhorn Anthropology Centre (Public Organisation).

- Nimmanhemin, P. and Tao, S. (1999). *A pom thai tai khong nithan kap sangkhom* [A pom Thai Tai Khong, Folktales and Society of the Tai Kong people]. Bangkok: Mae Kham Phang.
- Sathiankoset. (1957). *prapheni thai kiaokap thetsakan Songkran* [Thai traditions related to the Songkran Festival]. Capital City: Division of Culture, Department of Religious Affairs, Ministry of Education.
- Sophlainoi. (2004). *Trut Songkran pramuan khwam pen ma khong pimai thai samai tang tang* [Trut-Songkran Festival, A Compilation of the history of the Thai New Year in various periods]. (2nd ed.). Bangkok: Matichon.
- Sujachaya, S. (2017). *phithi kho fon khong chonchat thai* [Rain Praying Rituals of the Tai Peoples] In *Khati chon khon thai nai watthanatham khao* [Tai Folklore in rice culture] (p.231-265). Bangkok: Institute of Thai Studies, Chulalongkorn University.
- Sunalai, C. (2004). *Revitalization of Wan Lai Tradition: Factors and Consequences, Bangsaen, Chonburi Province*. (Master Thesis). Mahidol University, Nakhon Pathom, Thailand.
- Van Gennep, A. (1960). *The Rites of Passage*. Chicago: University of Chicago Press.
- Wanliphodom, S. (2017). *sang ban paeng mueang* [Establish a Country]. Bangkok: Matichon.
- Wongthet, P. (1989). *ekkasan kan son chut wicha sinlapa kan lalen lae kan sadaeng phuenban khong thai nuai thi 1-8* [Teaching Documents for Art Courses, Thai folk games and performances, units 1-8]. Nonthaburi: Sukhothai Thammathirat University.
- Wongthet, S. (2016). *rotnam satnam Songkran watthanatham ruam khong usakhane* [Pouring water and splashing water: Songkran tradition in Southeast Asia, a common culture] In *Satnam Songkran watthanatham*

ruam rak echia [Splashing Water in Songkran Tradition: Shared Asia Culture] (p.29-38). Bangkok: Office of the Basic Education Commission, Ministry of Education.

Personal Interview

Charoenphon, S. (2020, December 23). Personal Interview.

Homhuan, A. (2020, November 26). Personal Interview.